

Epäluulon epidemiologia

Poliittisen epäluottamuksen tyyppien muutos

Markus Korhonen

Kandidaatintutkielma

Valtio-oppi

Turun yliopisto

Kevät 2024

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos | Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

KORHONEN, MARKUS: Epäluulon epidemiologia: Poliittisen epäluottamuksen
tyyppien muutos

Kandidaatintutkielma, 33 s.

Valtio-oppi

Kevät 2024

Poliittista epäluottamusta on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty pääasiassa luottamuksen puutteena ja sen kääntöpuolena, ei itsenäisenä tai erillistä tarkastelua vaativana ilmiönä. Tästä syystä epäluottamuksen erilaisia ilmenemismuotoja ja niiden muodostumista ei ole juurikaan systematisoitu, vaikka epäluottamuksen yhteiskunnallisista vaikutuksista onkin esitetty eriäviä arvioita. Poliittisen epäluottamuksen merkitys niin järjestelmän vakaudelle, poliittisten toimijoiden legitimitetille kuin demokratian toimivuudelle kuitenkin korostaa sen yksityiskohtaisempaa tarkastelua, mukaan lukien epäluottamuksen erilaisten tyyppien muotoutumisen analysointia.

Tässä kandidaatintutkielmassa pureudutaan poliittisen epäluottamuksen kokemusten syntyymiseen Paul-Erik Korvelan ja Isak Vennon (2021) muotoileman *poliittisen epäluottamuksen typologian* avulla: kyseinen typologia luokittelee neljä epäilevän kansalaisen ideaalityyppiä, joiden välisiä siirtymiä tässä työssä käsitellään. Ideaalityyppien pohjalta hahmottelen neljä reittiä, joiden kautta kansalaisen epäluottamuksen kokemus voi muuttua. Keskeisenä teesinä työ esittää epäluottamuksen kokemusten olevan jatkuvassa muutoksessa: epäluottamuksen kokemukset eivät ole pysyviä tai stabiileja kategorioita, vaan niiden muotoutumisen tapa näkyy kansalaisten poliittisessa käyttäytymisessä, osallistumisessa tai osallistumattomuudessa. Huomiota kiinnitetään muun muassa poliittiseen ja institutionaaliseen kontekstiin, sekä eri tasojen poliittisten toimijoiden suoriutumiseen. Tutkielmassa pohditaan myös epäluottamuksen muutosreittien vaikutuksia demokratiaan ja poliittisen järjestelmän vakauteen. Työn tavoitteena on parantaa ymmärrystä poliittisen epäluottamuksen kokemusten syntyymisestä ja yhteiskunnallisista vaikutuksista, edistää epäluottamuksen tutkimuksellista asemaa itsenäisenä konseptina, sekä valottaa sen erilaisten ilmenemismuotojen vuorovaikutusta.

Asiasanat: poliittinen epäluottamus; demokratia; poliittiset asenteet; osallistuminen; poliittiset järjestelmät

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Poliittinen luottamus ja sen tutkiminen.....	3
3. Poliittinen epäluottamus: määritelmällinen epäselvyys ja demokratia arvo.....	5
4. Korvelan ja Vennon (2021) poliittisen epäluottamuksen typologia.....	9
5. Epäluottamuksen tyyppien muutos: neljä reittiä.....	11
5.1. <i>Mobilisaatio</i> : Poliitikka osaksi arkea.....	13
5.2. <i>Vieraantumisen</i> : Tappiomielialan voitto.....	16
5.3. <i>Katalysaatio</i> : Kyynikon muuri murtuu.....	19
5.4. <i>Radikalisaatio</i> : Kun vaihtoehdot loppuvat.....	23
6. Johtopäätökset.....	26
7. Lähdeluettelo.....	28

1. Johdanto

Poliittista luottamusta on usein kuvattu yhteiskuntaa ja hallintajärjestelmää ylläpitäväksi liimaksi (Bunting ym. 2021, 1; Devine ym. 2020, 3). Sen erilaisten esiintymismuotojen, siihen vaikuttavien tekijöiden ja sen yhteiskunnallisten vaikutusten tarkastelulle on muodostunut rikas teoria- ja empiriaperinne. Sen sijaan luottamuksen käänttöpuolen – poliittisen epäluottamuksen – tutkimus on ollut huomattavasti vähäisempää (Bertsou 2019b, 213–214). Siinä missä poliittisen luottamuksen positiivisesta demokratia-arvosta ollaan suhteellisen yksimielisiä, epäluottamuksen vaikutukset järjestelmän vakauteen jakavat mielipiteitä: laajan poliittisen epäluottamuksen on katsottu olevan demokratiaa uhkaava epätasapainottava vaaratekijä (Lenard 2008), mutta myös vahvan kansalaisyhteiskunnan edellytys, pidäke hallinnon ylilyöntejä vastaan (Bruno 2017, 297), sekä vähemmistöjen suoja enemmistön tyrannialta (Krishnamurthy 2015).

Yksi asia on kuitenkin varmaa: poliittisella epäluottamuksella on väliä, ja sen merkitystä liberaalidemokraattisen yhteiskunnan toimivuudelle on vaikea yliarvioida. Kun poliittiset, taloudelliset tai muut kriisit kohtaavat, epäluottamuksen tason ja luonteen vaikutukset kansalaisten asenteisiin konkretisoituvat. Esimerkiksi vuonna 2020 alkaneen koronapandemian aikana alhaisen poliittisen luottamuksen huomattiin korreloivan korkeamman koronakuolleisuuden kanssa (Wright 2021, 453–454), mikä osoittaa kouriintuntuvasti poliittisen asenteiden ja kansalaisten käyttäytymisen välisen yhteyden. Onko eri puolilla maailmaa jo vuosikymmeniä lisääntynyt epäluottamus epidemiaa muistuttava uhka, jonka leviäminen vaarantaa demokratian terveyden ja toimintakyvyn? Poliittisella epäluottamuksella on oma vaikuttava epidemiologiansa, jonka vaikutukset näkyvät niin kansalaisten poliittisen asennemuodostuksessa kuin siitä seuraavassa poliittisessä osallistumisessa – tai osallistumattomuudessa. Punaisena lankana tässä työssä esitetään, että epäluottamuksen ”muutoksen” ytimessä on nimenomaan kysymys kansalaisen muodostamien asenteiden ja poliittisen toiminnan (tai passiivisuuden) välisestä yhteydestä.

Epäluottamus politiikkaa, poliittisia toimijoita, päätöksiä tai poliittista järjestelmää kohtaan voi ilmetä monella eri tavalla: se voi olla arkipäiväistä kyräilyä ja päättäjien kritisointia, mutta se voi näyttäytyä myös fanaattisena väkijoukkona tunkeutumassa Yhdysvaltain kongressiin, tai väkivaltaisena mellakointina Pariisin ja Dublinin kaduilla. Ei riitä, että poliittisen epäluottamuksen tasoa ja laatua havainnoidaan esimerkiksi kyselytutkimusten avulla. On tärkeää ymmärtää myös sen muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä, sekä tapoja, joilla kansalaisen tuntema epäluottamus voi muuttua. Hallituksen eroa vaativa mielenosoittaja tai äänestämisen väliin jättävä kyynikko on muodostanut johtopäätöksensä ja (epä)luottamusarvionsa jollakin tavalla, ja joidenkin vaikutteiden kautta. Kysymys kuuluu, miten näitä muutoksia voidaan selittää ja määritellä? Kansalaiset

muodostavat poliittiset epäluottamusarvionsa ympäröivästä yhteiskunnasta tekemiensä havaintojen pohjalta, jonka vuoksi nämä arviot ovat jatkuvassa muutoksessa.

Tämä kandidaatintutkielma pyrkii avaamaan poliittisen epäluottamuksen ilmenemismuotojen erilaisia syntymekanismeja, ja kuvaamaan tapoja, joilla epäluottamuksen kokemus voi muuttua. Lähtökohtana ja työn pohjana toimii Paul-Erik Korvelan ja Isak Vennon (2021) muotoilema *poliittisen epäluottamuksen typologia*, joka luokittelee neljä epäluuloisen kansalaisen ideaalityyppiä. Tavoitteenani on pureutua Korvelan ja Vennon (2021) mallin avulla ideaalityyppien välisiin siirtymiin. Kuvailen tapoja, joilla epäluottamuksen ilmenemismuodot voivat muuttua, sekä pohdin muutoksiin vaikuttavia tekijöitä. Käsitteellisen systematisoinnin hengessä esittelen neljä erilaista reittiä, jotka selittävät epäluottamuksen tyyppien vuorovaikutusta. Kyseessä on analyytinen katsaus, jonka avulla haluan syventää ymmärrystä poliittisen epäluottamuksen hienojakoisuudesta. Luon katsauksen ensin poliittista luottamusta käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen, ja tämän jälkeen poliittiseen epäluottamukseen liittyvään problematiikkaan. Esittelen lyhyesti Korvelan ja Vennon (2021) poliittisen epäluottamuksen typologian, jonka jälkeen esittelen omat johtopäätökseni. Käsitteelen neljää reittiä yksi kerrallaan, kuvailen niiden keskeisiä piirteitä, ”muutoksen” luonnetta, sekä niiden syntymiseen vaikuttavia tekijöitä ja demokratiavaikutuksia.

Epäluottamustyyppien demokratia-arvoa tarkasteltaessa yksittäisten kansalaisten tai eri ryhmien voimavarat yhteiskunnalliseen osallistumiseen eivät kuitenkaan ole tasaiset. Tämä näkyy muun muassa mahdollisuutena ottaa osaa poliittiseen kommunikaatioon (Rosanvallon 2008, 235). Tästä syystä epäluottamuksen tunnistamiseen ja määrittelyyn liittyy ongelma, jota voidaan kuvata käsitehistorioitsija Reinhart Koselleckin (2004) ”epäsymmetristen vastakäsitteiden” ajatuksen avulla: käsitteiden käyttö on poliittista semantiikkaa, jonka avulla pyritään ajamaan tiettyjä päämääriä. Jonkin käsitteen tai määritelmän käyttäjä saattaa tietoisesti tai tiedostamattaan muodostaa negatiivisia vastinpareja ja mieltymiä, joihin määritelmän kohde ei itse halua välttämättä identifioitua. Koselleck (2004) itse käyttää esimerkkeinä muun muassa historiallisia käsittepareja helleeni-barbaari sekä kristitty-pakana. Samoin ”luottamus-epäluottamus” -pari voidaan ymmärtää epäsymmetrisenä jaotteluna, jonka seuraukset näkyvät erityisesti epäluottamuksen demokraattisen legitimitietin arvioinnissa: kenellä on oikeus tai mahdollisuus määritellä tiettyjen epäluottamuksen muotojen demokratia-arvo tai oikeutus? Myös tähän kysymykseen kiinnitetään tutkielmassa huomiota.

2. Poliittinen luottamus ja sen tutkiminen

Pippa Norris (2017, s. 19) määrittelee luottamuksen (*trust*) ”rationaaliseksi tai affektiiviseksi uskoksi toisen osapuolen hyvántahtoiseen tarkoitukseen ja suorituskäyttöön.”¹ Kun A päättää luottaa B:hen, hän asettaa itsensä haavoittuvaiseksi suhteessa toiseen henkilöön, ryhmään tai instituutioon, jolla on kyky toimia A:n edun vastaisesti tai pettää A (Levi & Stoker 2000, 476). Luottamuksen antaminen edellyttää siis jonkinlaisen epävarmuuden tai epätietoisuuden tilaan asettumista, ja tähän epävarmuuden tilaan saattaa liittyä myös vallankäyttöä. Osittain tästä syystä yhteiskuntatieteissä on perinteisesti hyödynnetty pääjakoa *sosiaaliseen* ja *poliittiseen* luottamukseen. Sosiaalisella luottamuksella tarkoitetaan ihmisten välistä, horisontaalista, vastavuoroisuuden ja rehellisyyden oletuksiin perustuvaa luottamusta, joka mahdollistaa yhteistyön tuntemattomien kanssa (Uslaner 2018, 4). Poliittinen luottamus puolestaan mittaa kansalaisten luottamusta poliittisiin instituutioihin, toimijoihin ja järjestelmään (Turper & Aarts 2015, 417). Se on kohteensa osalta rajatumpaa, sekä kontekstiriippuvaista (Uslaner 2018, 4–5): kansalainen voi luottaa yhteen instituutioon tai toimijaan, ja olla luottamatta toiseen.

On tärkeää huomioida myös poliittisen luottamuksen vakaus, ja erityisesti vakauden suhde luottamuksen tyyppiin. Yksittäisiin poliittisiin toimijoihin, politiikkoihin, hallituksiin ja niiden päätöksiin kohdistuva luottamus on luonnollisesti vaihtelevaa; ajoittaista luottamuksen vähenemistä voidaan pitää olennaisena osana esimerkiksi vaalien yhteydessä tapahtuvaa päätöksentekijöiden vaihtamista. Kyse on tällöin *spesifistä* poliittisesta luottamuksesta, kun taas *diffuusi* eli *yleistetty* poliittinen luottamus kohdistuu laajemmin poliittiseen järjestelmään, hallintatapaan ja niiden periaatteisiin (Kestilä-Kekkonen & Vento 2019, 19; Norris 2017, 21). Spesifi luottamus on tyytyväisyyttä *yksittäisiin* toimijoihin ja toimiin (*policies; outputs*), diffuusi luottamus puolestaan uskoa ”poliittisen elämän perustavanlaatuisen järjestykseen” (Easton 1975, 436).

Hallinnon sekä muiden yhteiskunnallisen auktoriteetin käyttäjien, ja kansalaisten, välinen valtasuhde on väistämättä epäsymmetrinen (Bertsou 2019b, 216). Luottamuksen antajan (kansalainen) ja sen vastaanottajan (auktoriteetti) välinen etäisyys tässä asetelmassa siis suurenee: B:n kyky toimia A:n edun vastaisesti kasvaa poliittisessa kontekstissa (Levi & Stoker 2000, 476). Damico ym. (2000) näkevät poliittisen luottamuksen sosiaalisen luottamuksen rajoitteiden täydentäjänä: koska kansakunnat ja yhteiskunnat ovat Benedict Andersonia (1983) lainaten ”kuviteltuja yhteisöjä”, joiden kaikki jäsenet eivät voi tuntea toisiaan – mukaan lukien poliittisia toimijoita – henkilökohtaisesti, he eivät voi käyttää henkilökohtaista tietoaan yleisen sosiaalisen luottamuksen perustana.

---

¹ “a rational or affective belief in the benevolent motivation and performance capacity of another party”

Henkilökohtainen tieto ja tuttavuus eivät voi tällöin toimia pohjana myöskään poliittiselle luottamukselle, joten kansalaisten on luotettava instituutioihin (Damico ym. 2000, 380–381). Poliittista luottamusta opitaan siis tyypillisesti epäsuorasti ja etäältä, esimerkiksi median välityksellä.

Empiirisen havainnoinnin osalta poliittista luottamusta ja sen lähteitä tarkastellut tutkimus on törmännyt toistuvasti kahteen ongelmaan. Ensimmäinen on määrittelyn vaikeus: yleistäminen ja johtopäätösten tekeminen poliittista luottamusta mittaavista tutkimuksista edellyttää yhtenäistä käsitteistöä, jollaisesta ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä (Schneider 2017, 964; Kang & Park 2017, 114). Tyypillisesti mittarina on käytetty kansalaisten luottamusta hallitukseen/hallintoon (*trust in government*)², mutta kysymyksen vaihtelevaa merkitystä eri maiden, kulttuurien ja regiimityyppien välillä ei ole huomioitu riittävästi (Hooghe 2011, 270; Uslander 2018, 11; Schneider 2017). Kyselytutkimuksissa luottamuksen kohteeksi on toisinaan asetettu myös muita instituutioita, kuten poliittiset puolueet, parlamentti tai oikeuslaitos (kts. Eduskuntavaalitutkimus 2019), mutta nämä kysymykset eivät erota riittävän selkeästi spesifiä ja diffuusia luottamusta toisistaan (Citrin & Stoker 2018, 51).

Määritelmällisestä epämääräisyydestä seuraa toinen ongelma: tutkimukset ovat tuottaneet vaihtelevia, ja osin ristiriitaisia tuloksia luottamustason muutosten taustalla olevista syistä (Kestilä-Kekkonen & Vento 2019, 24). Esimerkkinä voidaan pitää hallinnon läpinäkyvyyttä (*government transparency*), ja sen yhteyttä poliittiseen luottamukseen: niin sanotut läpinäkyvyysoptimistit ovat esittäneet läpinäkyvyyden parantamisen lisäävän kansalaisten hallintoaan kohtaan tuntemaa luottamusta, kun taas läpinäkyvyss pessimistit uskovat tämän johtavan vain politiikan skandaloitumiseen, epärealististen vaatimusten lisääntymiseen ja hallinnon kohtuuttomaan syyttelyyn. Empiirinen tuki kummallekin teorialle on kuitenkin rajallista ja sisäisesti ristiriitaista (Wang & Guan 2023, 454.)

Luottamuksen taso mukailee vahvasti sosioekonomista stratifikaatiota: poliittinen luottamus on positiivisessa yhteydessä muun muassa korkeaan koulutustasoon, tulotasoon, taloudelliseen tyytyväisyyteen ja korkeaan luokka-asemaan (mm. Goubin & Hooghe 2020). Poliittisen luottamuksen on ylipäättään todettu olevan erityisen herkkä taloudellisten tekijöiden, kuten inflaation ja työttömyysasteen vaihtelulle (Citrin & Stoker 2018, 58). Myös etniseen tai rodulliseen vähemmistöön kuulumisen on havaittu vaikuttavan luottamuksen tasoon, mutta kuitenkin ryhmä- ja tapauskohtaisesti: kokemukset syrjinnästä ymmärrettävästi vähentävät luottamusta, mutta luottamus

---

² Esim. ANES 2020 Time Series Study: “How often can you trust the federal government in Washington to do what is right?”

voi olla myös valtaväestöä korkeampaa, mikäli poliittisen järjestelmän tai jonkin sen osan nähdään edistävän sosiaalista oikeudenmukaisuutta (Wu ym. 2022). Pelkästään sosiodemografisten tekijöiden selitysvaiva poliittisen luottamuksen vaihtelussa on kuitenkin ollut heikko (Kestilä-Kekkonen & Vento 2019, 26).

Keskeisenä tekijänä luottamustason selittäjissä, kuten yllä esitetyissä muuttujissa, toistuu odotusten ja arvioinnin merkitys: vastaako jonkin toimijan tai instituution käyttäytyminen kansalaisen teknisiä ja normatiivisia odotuksia? Poliittisen luottamuksen taso voidaan jopa pohjimmiltaan nähdä instituutioiden suoriutumisen arviona ja "tuotetyytyväisyytenä" (Uslaner 2018, 4; Sigelman & Feldman 1983, 121). Esimerkiksi Hooghe ym. (2017) ovat osoittaneet poliittisen luottamuksen olevan matalaa erityisesti korkeita demokraattisia ideaaleja ja odotuksia omaavilla kansalaisilla, joiden odotuksia hallinto ei ole onnistunut täyttämään. Marien ja Werner (2019) puolestaan ovat todenneet oikeudenmukaiseksi koetun poliisikohtelun lisäävän luottamusta, ja samalla vahvistavan yhteistyökykyistä ja tottelevaista asennetta. Kun kansalainen luottaa järjestelmän nimissä toimiviin viranhaltijoihin tai instituutioihin, hänellä on matalampi kynnys luottaa myös itse järjestelmään (Marien & Werner 2019, 89).

3. Poliittinen epäluottamus: määritelmällinen epäselvyys ja demokratia-arvo

Vaikka poliittinen luottamus on tunnistettu yhdeksi toimivan yhteiskunnan peruspilareista, sen kääntöpuolen, poliittisen *epäluottamuksen*, tutkimus sen sijaan on jäänyt erittäin vähäiseksi (Bertsou 2019b, 213–214). Ei itse asiassa ole selvää, onko poliittisen epäluottamuksen kohdalla ylipäätään kyse luottamuksen kääntöpuolesta, vai täysin erillisestä konseptista. Aiemmassa kirjallisuudessa epäluottamusta on kuitenkin käsitelty lähinnä luottamuksen privaationa: tämän näkemyksen mukaan luottamus ja epäluottamus sijaitsevat samalla jatkumolla, jossa poliittinen epäluottamus ymmärretään suoraviivaisesti matalaksi luottamukseksi (Saunders ym. 2014, 640–641; Bruno 2017, 297). Kuten Bertsou (2019b, s. 214) toteaa, "luottamuksen teorian on oletettu pitävän sisällään myös epäluottamuksen teorian."

Näkemyistä poliittisesta luottamuksesta ja epäluottamuksesta toistensa kääntöpuolina on kuitenkin problematisoitu. Muun muassa Lewicki ym. (1998), Kang ja Park (2017) sekä Intawan ja Nicholson (2018) näkevät luottamuksen ja epäluottamuksen erillisinä ulottuvuuksina, jolloin myös niiden tasoa, sekä selittäviä tekijöitä tulee tarkastella erikseen. Matala luottamus voi ilmetä esimerkiksi välinpitämättömyytenä tai passiivisena hyväksyntänä, ja epäluottamus sen sijaan poliittisten toimijoiden tai instituutioiden aktiivisena vastustamisena ja muutoksen tavoitteluna. Mikäli

kansalaisella ei ole mitään *syytä* tai *tarvetta* antaa toiselle henkilölle tai instituutiolle luottamustaan, kyse ei ole automaattisesti epäluottamuksesta: suurin osa suomalaisista ei tule todennäköisesti olemaan tilanteessa, jossa heidän olisi tehtävä päätös vaikkapa Ruokaviraston, Unescon tai eduskunnan pääsihteerin luotettavuudesta. Olisi kuitenkin outoa tulkita tämä epäluottamukseksi, sillä kansalaisen oma elämämpiiri yksinkertaisesti rajaa kyseiset toimijat hänen luottamusarvioidensa ulkopuolelle. Luottamuksen puute voi siis olla luottamusarvion tekemättä jättämisestä, kun taas epäluottamus edellyttää *tietoista* epäilyä ja negatiivista arviota jonkin toimijan luotettavuudesta.

Käsitteellisen erillisyyden puolesta ja jatkumoajattelua vastaan puhuu myös “epäluottamuksen” sanaston kirjo. Epäluottamus (*distrust*), epäluulo (*mistrust*), skeptisyys (*skepticism*) ja kyynisyys (*cynicism*), voidaan nähdä osana samaa “epäluulon perhettä” (Devine ym. 2020, 4): ne kuvaavat jotain, joka *ei ole* luottamusta, jotain luottamukseen liittyvää, mutta siitä *puuttuvaa*. Tässä kohden on syytä tuoda esille kielellisten erojen aiheuttama epämääräisyys. Englannin kielen *dis-* ja *mis-* etuliitteet vastaavat suomen *epä-* etuliitettä siltä osin, että molemmat viittaavat johonkin negatiivissävyyiseen asiaan, joka on jostain “pois” (Korvela & Vento 2021, 15). Suomenkielinen etuliite peittää kuitenkin alleen vivahde-eron, joka voidaan havaita *mis-* ja *dis-* etuliitteiden käytössä: *distrust*-sanana voidaan katsoa olevan merkitykseltään *mistrust*-termiä vahvempi, jolloin edellinen viittaa luottamuksen poissaoloon, kun taas jälkimmäinen kertoo lähinnä sen puutteesta.

Vaikka kyseessä on vivahde-ero, poliittisen epäluottamuksen kannalta tällä erolla on merkitystä. Citrin ja Stoker (2018, s. 50) määrittelevät *mistrust*-käsitteen epäilyksi tai skeptismiksi, ja *distrust*-käsitteen puolestaan vakiintuneeksi uskoksi toisen epäluotettavuudesta. Poliittinen epäluulo näyttäytyy siis ennen kaikkea epäilevänä valppautena (*vigilance*) (Bunting ym. 2021, 3). Verrattuna epäluottamukseen, poliittiseen epäluuloon sisältyy myös vahvempi luottamuksen potentiaali, eli kansalainen on valmis antamaan luottamuksensa niille, joiden luotettavuuden hän pystyy varmentamaan (Devine ym. 2020, 3).

Myös *skeptismi* perustuu valppaudelle, instituutioiden arvioinnille ja siitä syntyville odotuksille (Uslaner 2018, 4), ja se voidaankin ymmärtää eräänlaisena “aktiivisena” tai “positiivisena” epäluulona. Luottamuksen potentiaalin omaava, taivuttelulle ja vakuuttelulle altis skeptinen kansalainen epäilee viestiä, mutta *kyynikko* sen sijaan epäilee itse viestintuojaa (Rijkhoff 2018, 335): van der Meer ja Zmerli (2017, s. 5) määrittelevät poliittisen kyynisyyden “negatiiviseksi arvioksi politiikan luonteesta”³, sekä uskoksi “poliittisen prosessin ja sen toimijoiden lähtökohtaiseen

---

³ “the negative evaluation of the inherent nature of politics”

korruptoituneisuuteen, epäpätevyYTEEN ja itsekeskeisyyteen.”⁴ Kyyninen kansalainen tuntee kroonista epäluottamusta poliittista järjestelmää kohtaan, ja hän on menettänyt uskonsa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa (Rijkhoff 2018, 337–338). Valppaudelle ja terveelle epäluulolle ei tällöin ole mitään tarvetta, sillä politiikan tuotokset tulevat kyynikon näkemyksen mukaan olemaan joka tapauksessa hänen etunsa vastaisia.

Sen sijaan skeptisille tunnusomainen, terveenä epäilynä ja valppautena ymmärretty epäluottamus on olennainen osa demokratioiden, ja esimerkiksi parlamentarismien toimintaperiaatetta. Oikeastaan koko ajatus vallanjaosta eri instituutioiden ja hallinnon tasojen välillä, sekä toisaalta “liiallista demokraattisuutta” ja “enemmistön tyranniaa” ehkäisevät rajoitteet, perustuvat systemaattiselle epäluulolle (Korvela & Vento 2021, 12–13). Poliittisen epäluottamuksen demokratiavaikutuksia pohtinut Pierre Rosanvallon (2008, s. 25–26) kutsuu tällaista epäluottamusta “ennaltaestämiskyvyksi”, joka mahdollistaa epäilevän kriittisen suhtautumisen myös demokraattisesti muodostettuun valtajärjestelmään. Kyseinen näkemys sisältää huomion siitä, että kansanvalta voi erehtyä ja mahdollisesti kääntyä itseään vastaan: siinä missä puutteellisesti säädellyt markkinat voivat johtaa talouskriiseihin, valvoton tai itsestäänselvyytenä pidetty demokratia puolestaan voi johtaa järjestelmäkriiseihin. Klassisena esimerkkinä on käytetty Saksan kansallissosialistien valtaannousua ja Weimarin tasavallan loppua, jota määritteli nimenomaan ennaltaestämiskykyä toimineen liberaalin epäluulon heikkous tasavallan poliittisissa rakenteissa.

Ennaltaestämiskyky, eli poliittinen skeptismi toteutuu siis päätöksentekijöiden tarkkailuna ja poliittisten prosessien kriittisenä arviointina, jolloin se on luonteeltaan ennen kaikkea spesifiä. Skeptisyys toimii samalla kannustimena poliittiselle osallistumiselle, sillä vallanpitäjiä epäilevä kansalainen ei ole halukas antamaan heille varauksetonta luottamustaan (van der Meer & Zmerli 2017, 5). Epäilyn muuttuessa kyynisyydeksi sen vaikutukset demokratian laatuun ja instituutioiden toimintaedellytyksiin muuttuvat kuitenkin negatiivisiksi. Kun kyyninen kansalainen ei luota poliittiseen järjestelmään ja sen periaatteisiin – kuten edustukselliseen demokratiaan – järjestelmän suoja myös sinänsä normaalia spesifiä epäluottamusta vastaan heikkenee (Kestilä-Kekkonen & Vento 2019, 19). Mikäli diffuusi luottamus nähdään Norrisia (2017) lainaten poliittisen tuen (*political support*) indikaattorina, diffuusi epäluottamus puolestaan voidaan ymmärtää järjestelmätason vastustuksena ja sen indikaattorina.

Bertsou (2019b) puolestaan erottaa toisistaan *liberaalin* ja *poliittisen* epäluottamuksen: edellisellä viitataan demokratialle hyödylliseen terveeseen epäluuloon, jälkimmäisellä poliittiseen järjestelmään

---

⁴ “the attitude that the political process and its actors are inherently corrupt, incompetent and self-serving”

kohdistuvaan epäluottamukseen. Liberaali epäluottamus on siis päätöksentekijöihin kohdistuvana valppautena ilmenevää, institutionalisoitua (spesifiä) epäluottamusta (Bertsou 2019b, 216). Se kanavoi tyytymättömyyttä tiettyihin instituutioihin – kuten parlamenttiin ja puolueisiin – jotka on suunniteltu toimimaan poliittisessa konfliktitilassa (Warren 2017, 79). Demokratiaan tervetullut liberaali epäluottamus ei siis kohdistu esimerkiksi parlamenttiin tai puoluelaitokseen itseensä, vaan ne toimivat eräänlaisina konfliktin areenoina, missä epäluottamus kohdistuu lähtökohtaisesti niiden sisällä vaikuttaviin toimijoihin, kuten yksittäisiin kansanedustajiin tai puolueisiin. Liberaalin epäluottamuksen varaan nojaava järjestelmä estää spesifiä epäluottamusta yleistymästä, eli siirtymästä konfliktiin tottuneista instituutioista ns. yleisiä intressejä ajaviin instituutioihin – kuten oikeuslaitokseen ja virkamiehistöön – joiden oletetaan pysyvän päivänpolitiikan ulkopuolella (Korvela & Vento 2021, 13). Kun epäluottamus on liberaalin sijaan poliittista, instituutio politisoidaan, jolloin se joutuu ideologisen ja ryhmäintressien välisen kamppailun kohteeksi.

Poliittisen epäluottamuksen yleistyminen instituutio- ja järjestelmätasolle ei välttämättä ole ongelma, vaan tietyissä tilanteissa sen voidaan katsoa olevan jopa välttämätöntä toivotun yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamiseksi (Devine ym. 2020, 6). Muun muassa Krishnamurthy (2015) korostaa epäluottamuksen tärkeyttä vähemmistöjen suojelemisessa tyrannialta: hän käyttää esimerkkinä Yhdysvaltojen 1950- ja 1960 -lukujen kansalaisoikeusliikettä, jonka menestys perustui afroamerikkalaisten epäluottamukselle Jim Crow –lakeihin ja institutionalisoituun epätasa-arvoon nimenomaan periaatteina ja hallintatapana. Epäluottamus rotuerottelun tuottaneen poliittisen järjestelmän kykyyn edistää oikeudenmukaisuutta mahdollisti uusien protestin muotojen – kuten kansalaistottelemattomuuden ja boikottien – leviämisen ja uudistusten toteuttamisen (Krishnamurthy 2015, 392). Samoin esimerkiksi Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan yksipuoluejärjestelmien, tai vaikkapa Etelä-Korean ja Taiwanin sotilashallintojen voidaan katsoa heikentyneen 1980- ja 1990 -lukujen aikana ratkaisevasti, kun riittävän suuri osa kansalaisista menetti luottamuksensa kyseisiin järjestelmiin. Olennaista näissä prosesseissa oli nimenomaan poliittisen epäluottamuksen siirtyminen spesifeistä toimijoista instituutioihin ja järjestelmään – eli Eastonia (1975) lainaten, näiden yhteiskuntien “poliittisen elämän perustavanlaatuisen järjestykseen.” Yleistetyn epäluottamuksen demokratia-arvo riippuu siis vahvasti poliittisesta ja institutionaalisesta kontekstista, jossa sitä esiintyy.

4. Korvelan ja Vennon (2021) poliittisen epäluottamuksen typologia

Poliittisen epäluottamuksen itsestäänselvyytenä pidetty asema luottamuksen privaationa näkyy erityisesti siinä, että sen erilaisia ilmenemismuotoja ei ole juuri eritelty tai luokiteltu aiemmassa kirjallisuudessa. Paul-Erik Korvela ja Isak Vento (2021) vastaavat systematisoinnin puutteeseen artikkelissaan *Luottamuksen käänköpuoli: Poliittisen epäluottamuksen typologia ja teoreettinen viitekehys (Politiikka, 63[1], 7–27)*. Keskeisenä tuotoksena he esittelevät muotoilemansa “*poliittisen epäluottamuksen typologian*.” Kyseisessä typologiassa epäluottamuksen määritelmien tarkasteluyksiköksi on asetettu “epäilevä kansalainen”, jonka vuoksi Korvela ja Vento (2021, s. 17) korostavat myös affektien ja emootioiden merkitystä: poliittisen epäluottamuksen vaikutukset kansalaisen asenteisiin ja toimintaan riippuvat paitsi epäluottamuksen laadusta, myös tunteen voimakkuudesta. Tämä palautuu Norrisin (2017, s. 19) luottamuksen määritelmään: kyseessä on “rationaalinen tai *affektiivinen* usko toisen osapuolen hyvántahtoiseen tarkoitukseen ja suorituskyykyyn.” Olennaista on siis määritellä sekä poliittisen epäluottamuksen kohde, että epäluottamukseen kiinnittyneen tunteen vahvuus.

Taulukko 1. Korvelan & Vennon poliittisen epäluottamuksen typologia (Korvela & Vento 2021, 18)

Epäluottamus / tunne	Heikko	Vahva
Spesifi	1) Välinpitämätön	2) Kriittinen
Yleistetty	3) Kyyninen	4) Reaktiivinen

Tason ja tunteen yhdistämisen tuloksena syntyy Korvelan ja Vennon (2021, s. 18) nelikenttänä kuvaama typologia, joka on esitetty taulukossa 1. “Epäilevän kansalaisen neljä ideaalityyppiä” muodostuvat riippuen siitä, onko a) epäluottamus *spesifiä* vai *yleistettyä* – eli yksittäisiin toimijoihin ja prosesseihin vai järjestelmään ja hallintaperiaatteeseen kohdistuvaa – sekä siitä, onko b) epäluottamuksen tunne *heikkoa* vai *vahvaa*. Ideaalityypit on tunnistettu seuraavasti:

1) *Välinpitämätön* kansalainen tuntee heikkoa spesifiä epäluottamusta, eli hän suhtautuu epäluuloisesti näkemäänsä ja kokemaansa politiikan arkeen; hän epäilee poliitikkoja, heidän sanomisiaan ja tuotoksia, mutta ei anna tämän juurikaan vaikuttaa omaan elämäänsä ja toimintaansa (Korvela & Vento 2021, 18). Tällaista epäluottamustyyppiä voitaneen pitää melko yleisenä, politiikkaa väheksyvän kansalaisen kuvauksena: vaikka itse järjestelmää ei vastusteta, poliitikot koetaan etäisinä ja ainakin suurimmalta osin epäluotettavina. Asianlaita kuitenkin hyväksytään, eikä sen muuttamista yritetä aktiivisesti tai järjestelmällisesti.

- 2) Myös *kriittisen* kansalaisen kokema epäluottamus on spesifiä, mutta sitä tunnetaan vahvasti. Tällainen kansalainen epäilee ja vieroksuu poliittisia toimijoita siinä määrin, että pyrkii itse muuttamaan tilannetta, esimerkiksi ottamalla osaa poliittiseen aktivismiin ja keskusteluun (ibid.). Tyyppiin sopii muun muassa Hooghen ym. (2017) kuvaama korkeita demokraattisia ideaaleja omaava kansalainen, jonka odotuksia poliittiset toimijat eivät ole täyttäneet. Vaikkapa puolueaktiivia tai yhteiskunnallista luottamushenkilöä voidaan pitää hyvänä esimerkkinä kriittisestä kansalaisesta. Vahvasta epäluottamuksen tunteestaan huolimatta kriittinen kansalainen luottaa kuitenkin itse hallintajärjestelmään, jonka puitteissa hän pyrkii vaikuttamaan.
- 3) Siinä missä välinpitämättömän ja kriittisen kansalaisen tuntema epäluottamus kohdistuu ainoastaan spesifeihin toimijoihin, *kyyninen* kansalainen taas on menettänyt luottamuksensa myös itse poliittiseen järjestelmään. Hänen silmissään koko politiikan maailma periaatteinen, ideaaleinen ja toimijoinen on yhdentekevää, ja siksi luottamuksen antamista ei ole syytä edes harkita. Vaikka epäluottamus on diffuusia, se on kuitenkin heikkoa, eli kyynikko ei vaivaudu kiinnittämään järjestelmän toimintaan edes huomiota, saati pyrkiä sen muuttamiseen (Korvela & Vento 2021, 18.)
- 4) *Reaktiivinen* kansalainen kokee kyynikon tavoin diffuusia epäluottamusta, mutta hänen epäluottamuksen tuntemuksensa on vahvaa, eli hän pyrkii myös muuttamaan järjestelmää ja sen periaatteita haluamaansa suuntaan – mahdollisesti ulkoparlamentaarisin keinoin. Korvelan ja Vennon (2021) mukaan reaktiivisen kansalaisen epäluottamus järjestelmään ja sen ideaaleihin johtaa myös siihen, että hän ei usko järjestelmän sisäisen muutoksen olevan mahdollista, mikä altistaa hänet radikalisoitumiselle. Tällaisen kansalaisen epäluottamuksen voidaan katsoa kriisiytyneen, mikä tekee suostuttelun todennäköisesti erittäin vaikeaksi.

Arvioidessaan epäluottamustyyppiensä vaikutuksia demokratialle, Korvela ja Vento (2021) seuraavat perinteistä liberaalia, madisonilaista näkemystä spesifin epäluottamuksen hyödyllisyydestä. Sen sijaan yleistetyn epäluottamuksen demokratia-arvon he näkevät yksinomaan negatiiviseksi (Korvela & Vento 2021, 19). Poliittisia toimijoita epäilevä, mutta järjestelmään luottava välinpitämätön tai kriittinen kansalainen ei muodosta uhkaa demokratialle, vaan kriittisen kansalaisen tapauksessa jopa saattaa parantaa sen laatua. Välinpitämättömän kansalaisen epäluottamukseen kuuluva osallistumattomuus ei ole demokratian kannalta optimaalista, mutta se ei itsessään uhkaa yhteiskuntajärjestystä, ja toisaalta välinpitämätön kansalainen saattaa myös mobilisoida, mikäli kokee osallistumisen tarpeelliseksi (ibid.) Sen sijaan järjestelmä- ja periaatetason epäluottamus pitää sisällään sekä näköalattoman poliittisen apatian (kyynisyys) – joka ei sisällä edes luottamuksen potentiaalia (Devine ym. 2020, 3) – että reaktiivisuuden tapauksessa aktiivisen järjestelmänvastaisen

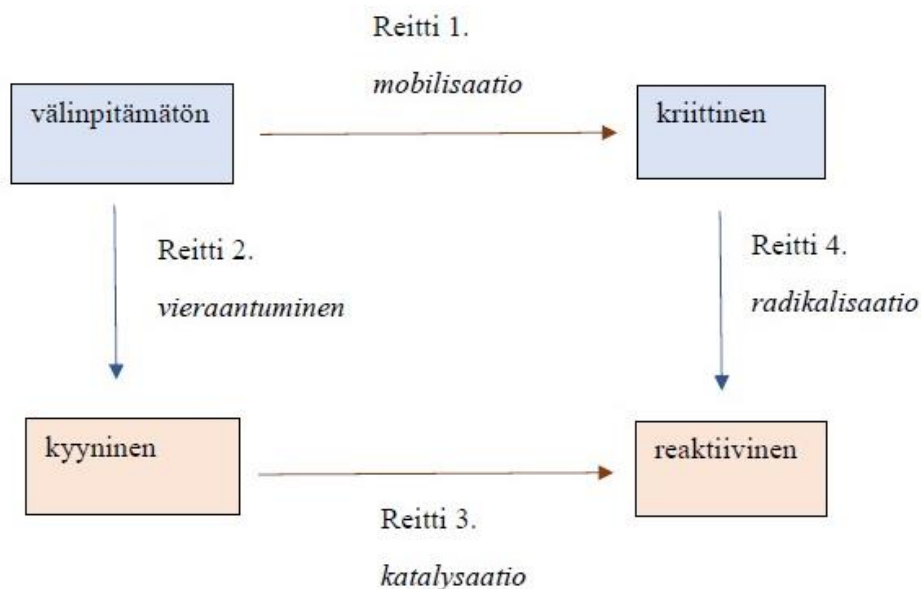
toiminnan, jota harjoittava ei luonnollisesti koe tarvetta kunnioittaa vastustamansa järjestelmän periaatteita.

5. Epäluottamuksen tyyppien muutos: neljä reittiä

Poliittinen luottamus tai epäluottamus ei ole staattinen ominaisuus. Sen taso, laatu ja tuntemuksen vahvuus ovat alttiita muutoksille siinä missä muutkin asenteet ja uskomukset (Daenekindt ym. 2018, 271). Ajatus poliittisten asenteiden ja niihin vaikuttavan poliittisen kontekstin jatkuvasta liikkuvuudesta ei ole suinkaan uusi: muun muassa kommunististen maiden poliittista kulttuuria tutkinut Archie Brown (1979) kritisoi aikansa tutkimuskirjallisuudelle tyyppillistä tapaa nähdä ”poliittinen kulttuuri” stabiilina ja länsimaiseen kehitysideaaliin lukittuna konseptina. Brown (1979, s. 19) oli kiinnostunut ennen kaikkea vallitsevien poliittisten järjestelmien ja instituutioiden yrityksistä muuttaa yhteiskuntiansa poliittista kulttuuria, ja muutoksen toteutumisen tai toteutumattomuuden indikaattorina hän näkee harmonian tai dissonanssin poliittisen kulttuurin ja järjestelmän välillä. Brown (1979) määrittelee ”poliittisen järjestelmän” tietyn valtion instituutioiden verkostoksi sekä poliittisen käyttäytymisen malliksi, ja ”poliittisen kulttuurin” puolestaan valtioiden ja ryhmien subjektiivisiksi käsityksiksi politiikasta ja historiasta, johon sisältyvät uskomukset ja arvot, identifikaatio ja lojaliteetti, sekä poliittinen tietämys ja odotukset.

Edellä mainittuihin poliittisen kulttuurin elementteihin on vahvasti yhteydessä myös poliittinen luottamus ja epäluottamus, joiden tyyppiä demokraattinen järjestelmä pyrkii idealisoimaan: valppautena ja kriittisyytenä ilmenevästä liberaalista epäluulosta, ja Rosanvallonin (2008) kuvailemasta ennaltaestämiskyvystä on muodostunut liberaalidemokraattisen poliittisen kulttuurin kultastandardi. Siinä missä Brown (1979) kritisoi poliittisen kulttuurin määritelmän yksiulotteisuutta ja korosti sen muutosta, myös epäluottamuksen ideaalityypit ovat jatkuvan uudelleenarvioinnin ja muutoksen kohteena. Vaikka Korvela ja Vento (2021, s.17) toteavat oman poliittisen epäluottamuksen viitekehüksensä luettelevan keskeiset tekijät sekä määrittelevän olennaiset suhteet niiden välillä, nähdäkseni kyseinen viitekehys ei kuitenkaan kiinnitä riittävästi huomiota epäilevän kansalaisen ideaalityyppien välisiin suhteisiin: malli käsittelee tyyppejä lähinnä erillisinä kategorioina, eikä juuri huomioi niiden välistä liikkuvuutta. Luokittelua vaivaa siis hieman samanlainen pysähtyneisyys, kuin perinteistä poliittisen kulttuurin määritelmää. Luottamusta (ja epäluottamusta) poliittisiin toimijoihin ja instituutioihin opitaan pitkälti ulkoisten mallien ja vaikutteiden kautta (mm. Damico ym. 2000, 380–381), joten on syytä kysyä, minkälaisen tekijöiden vaikutuksesta epäluottamustyyppit voivat muuttua? Millä tavoin nämä muutokset voidaan määritellä?

Poliittisen epäluottamuksen ja sen muuttumisen keskiössä on kysymys yhteydestä poliittisten asenteiden – tässä tapauksessa epäluottamuksen – sekä toiminnan/käyttäytymisen välillä. Kansalaisen kokemukset poliittisista toimijoista ja järjestelmästä näkyvät epäluottamuksen tasossa ja tunteen intensiteetissä, jotka yhdessä stimuloivat poliittista toimintaa – tai toimimattomuutta: nämä tekijät yhdessä muodostavat epäluottamuksen ”muutoksen”, jota tässä tutkielmassa kuvaillaan. Aivan kuten Brownille (1979, s. 19) ”muutosta” määrittää harmonia tai ristiriita poliittisen kulttuurin ja järjestelmän välillä, epäluottamuksen muutosta määrittää ristiriita kansalaisten kokemusten ja odotusten sekä politiikan tuotosten välillä. Tutkielman keskeinen teesi on siis kaksiosainen: kansalaisen ja hänen poliittisen ympäristönsä vuorovaikutuksen seurauksena epäluottamuksen tyypit ovat jatkuvassa muutoksessa. Tämä muutos puolestaan näkyy erilaisina poliittisen osallistumisen tai osallistumattomuuden muotoina, joiden demokratia-arvosta voidaan tehdä johtopäätöksiä.

Kuvio 1. Epäilevän kansalaisen ideaalityyppien muuttuminen

Näiden periaatteiden mukaisesti esitän neljä erilaista reittiä, jotka käsitteellistävät ideaalityyppien välisiä muutoksia. Tavoitteenani on samalla muokata Korvelan ja Vennon (2021) mallista monipuolisempi ja interaktiivisempi. Kuviossa 1. esitetyt reitit ovat 1) *mobilisaatio* (välinpitämätön; kriittinen), 2) *vieraantuminen* (välinpitämätön; kyyninen), 3) *katalysaatio* (kyyninen; reaktiivinen), sekä 4) *radikalisaatio* (kriittinen; reaktiivinen). Vaikka mahdollisia reittejä on enemmän, tässä tutkielmassa käsitellään kuitenkin vain neljää edellä mainittua. Analyysin ulkopuolelle jäävät siis esimerkiksi neljän muodostumistavan käänteiset versiot, kuten myös muut mahdolliset epäluottamustyyppien muutokset.

Rajaan tarkastelun näihin neljään reittiin kahdesta syystä: ensimmäinen on tekniset rajoitteet, jotka väistämättä rajaavat analyysin laajuutta. Toiseksi, vieraille tai uudelle alueelle sijoittuvan tutkimuksen ei ole tarkoituskaan vastata tyhjentävästi kaikkiin kysymyksiin, jotka tutkittavasta aiheesta olisi mahdollista nostaa. Myös rajalliset kontribuutiot voivat tarjota lisäarvoa aiheen tuntemukselle. Oman katsaukseni perusteella Korvelan ja Vennon (2021) epäluottamuksen ideaalityyppien välisiä suhteita ei ole erikseen tarkasteltu. Tämä tutkielma on siis eräänlainen koeporaus uuteen aiheeseen. Ennen kaikkea tavoitteena on uuden tutkimuksen – eli Korvelan ja Vennon (2021) typologian – avulla parantaa ymmärrystä poliittisen epäluottamuksen muuttumisesta ja sen erilaisista demokratiavaikutuksista.

5.1. Mobilisaatio: Poliitiikka osaksi arkea

Vaikka välinpitämätön kansalainen tuntee epäluottamusta yksittäisiä toimijoita kohtaan, epäluottamus ei kuitenkaan ole riittävän vahvaa, jotta se voisi kanavoitua poliittiseen osallistumiseen. Kriittisen kansalaisuuden omaksuminen merkitsee siis epäluulon vahvistumisen aikaansaamaa aktivoitumista. Korvela ja Vento (2021, s. 18) toteavatkin välinpitämättömällä kansalaisella olevan koko ajan valmiuksia mobilisoidua poliittisesti, mikäli politiikan tuotokset eivät miellytä häntä, tai hänen yhteiskunnallinen tai taloudellinen asemansa heikkenee. Esimerkiksi nuorten keskivertoa heikompi poliittinen osallistumistaso, kuten matalampi äänestysaktiivisuus, ei välttämättä johdu tyytyväisyydestä poliittisia toimijoita kohtaan, vaan pikemminkin poliittisen kiinnostuksen puutteen vahvistamasta välinpitämättömyydestä. Kriittinen kansalaisuus edellyttää kuitenkin paitsi poliittista kiinnostusta, myös vahvaa epäluottamuksen tunnetta, joka motivoi ennestään passiivista kansalaista osallistumaan politiikkaan. Tämä voi tarkoittaa muun muassa nukkuvien puolueen jättämistä, mielenosoituksiin tai poliittiseen keskusteluun osallistumista (esimerkiksi sosiaalisessa mediassa), tai vaikkapa ehdokkaaksi asettumista ja puolue- tai järjestötoimintaa. Tästä syystä ensimmäinen muodostumisreitti voidaan nimetä *mobilisaatioksi*.

Mobilisaatio havainnollistaa ehkä selkeimmin instituutioiden suoriutumisen ja arvioinnin merkityksen (Uslaner 2018, 4; Devine ym. 2020, 7). Hyvä suoriutuminen (*performance*) voidaan ymmärtää hyvinä tuotoksina (*outputs*). Spesifi epäluottamus toimii poliittisten toimijoiden heikon suoriutumisen ja heikkojen tuotosten indikaattorina, ja kansalaisen kokema *vahva* tunne puolestaan merkinä siitä, että heikoilla tuotoksilla on hänelle merkitystä. Bertson (2019a) on tutkinut narratiivisten haastattelujen avulla poliittisen epäluottamuksen ulottuvuuksia Italiassa, Kreikassa ja Iso-Britanniassa, ja hän tunnistaa kolme tapaa, joilla kansalaiset arvioivat poliittisten toimijoiden

luotettavuutta: tekniset (*technical*), eettiset (*ethical*) ja intressiperusteiset (*interest-based*) arviointitavat. Mobilisaation kannalta olennaisin on tekninen ulottuvuus, jolla tarkoitetaan nimenomaan politiikan tuotoksia ja suoriutumista, jolloin spesifiä teknistä epäluottamusta synnyttää muun muassa epäpätevyys, tehottomuus, sekä ennen kaikkea heikko taloudenhoito (Bertsou 2019a, 11–13).

Varsinkin huonojen taloudellisten tuotosten, kuten hintatason nousun ja kasvaneiden elinkustannusten kaltaiset tekijät tuovat politiikan osaksi kansalaisen arkea hänen mahdollisesta välinpitämättömyydestään riippumatta. Bill Clintonin kampanjastrategisti James Carvillen (1992) usein siteerattu fraasi *“It’s the economy, stupid”*, on mobilisaation tapauksessa erityisen kuvaava, mihin viittaa myös toistuvasti havaittu positiivinen yhteys taloudellisen tyytyväisyyden ja korkean luottamustason välillä (Goubin & Hooghe 2020). Kuten Korvela ja Vento (2021, s. 19) toteavat, välinpitämätön kansalainen sietää heikkoja demokratian tuotoksia, tai on omaan elämäänsä siinä määrin tyytyväinen, ettei välitä niistä. Välinpitämätön epäilijä on eräänlainen kansalaisaktivismiin ”nukkuva agentti”, jonka heikkojen tuotosten ja olosuhteiden muuttumisen synnyttämä mobilisaatio herättää kriittiseen kansalaisuuteen. Epäluottamuksen tyyppin ”muuttumisen” taustalla on siis kansalaisen kokeman välittömän yhteiskunnallisen ympäristön politisoituminen, eli hänen elämäänsä jäsentävien yhteiskunnallisten ristiriitojen ja puutteiden muuttuminen merkityksellisiksi (Rosanvallan 2008, 244). Mobilisaation aiheuttajat ovat ulkoisia, sillä vaikka kansalaisen varsinaiset odotukset eivät juuri muuttuisi, ympäristön muuttuminen ja heikot politiikan tuotokset kuitenkin vaikuttavat kansalaisen kokemuksiin, luottamusarvioihin ja epäluottamuksen tunteen vahvuuteen. Epäluottamuksen muutos tarkoittaa mobilisaation tapauksessa osallistumiskyvyn ylittymistä, ja yksittäisen kansalaisen ”demokratisoitumista.”

Bertsoun (2019a) arviointiulottuvuuksista on syytä nostaa esiin myös intressiperusteinen (*interest-based*) arviointi: epäluottamus syntyy, kun poliitikon tai toimen ei nähdä edistävän omia sektori-intressejä, kuten oman ammattiryhmän, maantieteellisen alueen, tai jonkin etnisen, uskonnollisen tai muun viiteryhmän etua (Bertsou 2019a, 12–13). Rosanvallonia (2008, s. 34–35) lainaten intressiperustainen mobilisaatio voidaan ymmärtää ns. *ilmaisun demokratian* ilmentymänä, jossa kansalaiset mobilisoituvat kollektiivisesti ilmaistakseen yhteistä yhteiskunnallista ääntään – toisin sanoen sektori-intressejään.

Ilmaisun demokratiana ymmärretty mobilisaatio edellyttää kuitenkin sopivaa poliittista kontekstia ja kollektiivisia kannustimia. Hooghe ja Marien (2013) käyttävät esimerkkinä ammattiyhdistyksiä, jotka mobilisoivat kansalaisia poliittiseen toimintaan. Itse asiassa koko ammattiyhdistysliikkeen konsepti perustuu poliittiselle epäluottamukselle – epäluottamukselle muun muassa markkinajärjestelmää ja

työnantajia kohtaan. Ilmaisun demokratiassa ammattiyhdistysten sekä muiden etujärjestöjen funktio on tuoda, eli mobilisoida, tiettyjen (amatillisten) ryhmien kollektiivinen epäluulo osaksi poliittista päätöksentekoa. Esimerkiksi Petteri Orpon hallituksen työmarkkinauudistuksia vastustavissa vuosien 2023–2024 poliittisissa lakoissa voidaan havaita paitsi tyytymättömyyttä spesifejä toimia kohtaan (intressiperusteinen arviointi), myös kollektiivisen epäluottamuksen ilmaisua itse hallitusta ja sen ajamia periaatteita kohtaan. Lakkojen ”poliittisuus” tarkoittaa siis periaatetason vastustusta, jolloin esimerkiksi erilaiset tukilakot ovat ennen kaikkea yhteisen epäluottamuksen *ilmaisua*, eli performanssia, jonka tavoitteena on tehdä tyytymättömyys hallituksen linjaa kohtaan mahdollisimman näkyväksi. Koska Korvela ja Vento (2021) tarkastelevat ideaalityyppejään yksilötasolla, on kuitenkin kysyttävä, ovatko kaikki lakkoileviin järjestöihin kuuluvat (erityisesti välinpitämättömät) kansalaiset halukkaita mobilisoitumaan yhtenäisen kollektiivisen äänen ja epäluottamuksen ilmaisun taakse? ”Ilmaisun demokratia” pitää sisällään myös keskenään ristiriitaisia ilmaisun muotoja, mikä tässä tapauksessa näkyy lakkojen kiistanalaisuutena ja niitä koskevan julkisen keskustelun polarisaationa.

On merkillepantavaa, että sekä tekninen että intressiartikulaatiolle perustuva epäluottamus, ja niiden synnyttämä mobilisaatio, ovat kuitenkin luonteeltaan spesifiä. Esimerkiksi ammattiyhdistysliike toimii (ainakin lähtökohtaisesti) poliittisen järjestelmän sisällä ja sen ehdoilla, ja toisaalta kansalainen voi luottaa johonkin tiettyyn puolueeseen/puolueisiin tai poliittikkoon/poliitikkoihin, joiden hän kokee ajavan omia intressejään, mutta tuntee epäluottamusta muita toimijoita kohtaan (Bertsou 2019a, 12; Norris 2017, 20). Mobilisaatio muistuttaa siten Ronald Inglehartin kuvaamaa ”eliittiohjattua” (*elite-directed*) osallistumista, jossa kansalaisia mobilisoidaan vakiintuneiden instituutioiden ja hierarkkisten organisaatioiden kautta (Craig 1980, 202; Levi & Stoker 2000, 487). Inglehart käyttääkin esimerkkeinä muun muassa ammattiyhdistysliikettä ja poliittisia puolueita: mobilisaation tapauksessa etujärjestöjen tehtävä on vakuuttaa heikkoa epäluottamusta tuntevat jäsenensä ilmaisun demokratiaan osallistumisen tarpeellisuudesta. Epäluottamuksen muuttuminen, eli osallistumiskynnyksen ylittyminen ja kriittisen kansalaisuuden omaksuminen, tapahtuu kuitenkin hallintajärjestelmän määrittämien rajojen sisällä.

Vahva poliittisen epäluottamuksen tunne, osallistumista stimuloiva poliittinen konteksti tai kollektiiviset kannustimet eivät kuitenkaan yksinään riitä mobilisoimaan kansalaista. Sisäistä kansalaispätevyyttä (*internal efficacy*) – eli kansalaisen uskoa omaan kykyynsä ymmärtää politiikkaa – voidaan pitää mobilisaation edellytyksenä, sillä vaikka lisääntynyt epäluottamus toimisi kannustimena, riittämättömäksi koettu kyvykkyys saattaa muodostua kynnykseksi osallistumiselle (Hooghe & Marien 2013, 135–136). Sisäistä kansalaispätevyyttä käytetäänkin usein poliittisen

kiinnittymisen indikaattorina, jonka vuoksi suomalaisen demokratian ja osallistumisen kannalta on huolestuttavaa, että sisäisen kansalaispätevyyden taso Suomessa on kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellisen heikko (Rapeli & Koskimaa 2020, 421; 428). Matala kansalaispätevyys voi ilmetä ns. ”negatiivisena suostumuksena”, jonka kansalainen luovuttaa vallanpitäjille – ei siksi, että olisi heidän toimintaansa tyytyväinen – vaan koska kansalainen kokee olevansa kyvytön pukemaan tyytymättömyytensä sanoiksi, sekä asettumaan päättäjiä tai yleistä mielipidettä vastaan (Rosanvallon 2008, 149). Tämä johtaa helposti Gabriel Almondin ja Sidney Verban (1963) kuvailemaan (poliittiseen) *alamaiskulttuuriin*, jota leimaa kansalaisten passiivisuus, ja joka luo samalla heikot edellytykset demokratia-arvokkaalle liberaalille epäluulolle (Rosanvallon 2008, 25), sekä liberaalin epäluulon synnyttämälle mobilisaatiolle.

Myös *ulkoista* kansalaispätevyyttä (*external efficacy*) – eli kansalaisen luottamusta poliittisen järjestelmän responsiivisuuteen – voidaan pitää mobilisaation ehtona, sillä spesifiä epäluottamusta tunteva kansalainen luottaa kuitenkin periaatetasolla poliittisen järjestelmän prosesseihin. Tällöin kansalainen kokee politiikkaan vaikuttamisen olevan paitsi tarpeellista (vahva epäluottamus), myös *mahdollista* (korkea ulkoinen kansalaispätevyys) (Sigelman & Feldman 1983, 120). Esimerkiksi mielenosoitukseen tai lakkoon osallistumisen edellytyksiksi voi siis olettaa sekä vahvan epäluottamuksen, että kansalaisen uskon kyseisten toimien vaikuttavuuteen ja omaan poliittiseen kompetensiinsa. Mikäli jokin näistä ehdoista puuttuu, mobilisaatio ei tapahdu; jos kansalainen pitää politiikan tuotosten muuttamista ja niihin vaikuttamista mahdottomana, ei hänellä ole mitään syytä mobilisoitua, eli tällöin kyse olisi lähinnä kyynisestä kansalaisesta.

5.2. Vieraantuminen: Tappiomielialan voitto

Siinä missä mobilisaatio merkitsee välinpitämättömän kansalaisen poliittista aktivoitumista, vieraantuminen – epäluuloisen kansalaisen muuttuminen välinpitämättömästä kyyniseksi – puolestaan tapahtuu käänteisesti. Epäluottamuksen tunne on yhä intensiteetiltään heikkoa, mutta tällä kertaa se on spesifin sijaan yleistettyä. Vieraantunut, kyyninen kansalainen suhtautuu epäluuloisesti ja välinpitämättömästi paitsi yksittäisiin poliitikkoihin, toimiin ja tuotoksiin, myös koko hallintajärjestelmään ja sen periaatteisiin. Yleisesti ”vieraantuminen” voidaan määritellä ”henkilökohtaiseksi orientaatioksi, joka sisältää negatiivisia tunteita ja kyynisiä uskomuksia jotakin sosiaalista kontekstia kohtaan” (Wegner 1975, 172). Vieraantuminen tapahtuu, kun sosiaalinen konteksti ja kansalaisen sosiaalinen rooli ovat ristiriidassa hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa, kuten arvojen ja tavoitteiden, kanssa (ibid.). Sosiaalinen konteksti on tässä

yhteydessä responsiivinen ja osallistava liberaalidemokratia, sekä sen edellyttämä yleinen järjestelmätason luottamus – siis tuki “pelin säännöille” (Norris 2017, 20–21), ja sosiaalinen rooli puolestaan järjestelmään luottava valpas, kriittinen ideaalikansalainen.

Poliittisesti välinpitämätön kansalainen tuntee epäluottamusta aluksi yksittäisiin toimijoihin ja toimiin, mutta vieraantuessaan hän yleistää epäluottamuksensa lopulta kaikkeen poliittiseen (Devine ym. 2020, 8). Sekä Devine ym. (2020) että Bertsou (2019a) huomioivat epäluottamuksen yleistyvän luottamusta helpommin, sillä epäluottamusarvioihin liittyy vahvempi (negatiivinen) moraalinen ja normatiivinen lataus, ja edellisessä luvussa esitellyistä epäluottamuksen kolmesta arviointitavasta erityisesti *eettinen* ulottuvuus on vieraantumisen kannalta keskeinen: Bertsoun (2019a) narratiivihaastatteluihin osallistuneet kansalaiset antoivat ymmärtää, että heikko suoriutuminen ja huonot tekniset tuotokset voidaan antaa anteeksi tiettyyn pisteeseen, mutta erilaiset normirikkomukset, kuten valehtelu, korruptio ja itsekeskeisyys, sen sijaan nähdään luottamuksen pettämisenä. Mikä tärkeintä, myös järjestelmä nähdään epäluotettavana, mikäli se ei ennustettavasti rankaise tällaisia normirikkomuksia (Bertsou 2019a, 11–12).

Keskeistä diffuusin epäluottamuksen syntymisessä sekä vieraantumisessa onkin nimenomaan toistuvuus ja kasautuvuus (Bertsou 2019a, 10): mikäli pettymykset sekä koetut normirikkomukset ovat toistuvia, jo valmiiksi välinpitämättömällä, kyynisyyden potentiaalin omaavalla kansalaisella on suuri houkutus yleistää nämä kokemukset, sekä nähdä niissä säännönmukaisuuksia. Tämä edesauttaa tehokkaasti politiikanvastaisuuden lisääntymistä, ja siten politiikasta vieraantumista. Citrin ja Stoker (2018, s. 60) toteavat muun muassa poliittisten skandaalien johtavan helposti “kyynisyyden kierteseen”, jolloin epäluuloiset uskovat herkemmin myös uusia syytöksiä, oli niissä perää tai ei. Kuten eräs Bertsoun (2019a, 15) tutkimukseen osallistuneista italialaisista haastateltavista kuvaili: *”He kertovat sinulle: ’äänestä minua ja minä muutan tätä maata’, mutta lopulta kun vuosi toisensa jälkeen käy päinvastoin, sitä menettää luottamuksensa ja toivonsa kokonaan.”*

Esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan syksyllä 2023 toteuttamasta *Arvo- ja asennetutkimuksesta* käy ilmi, että suomalaisista jopa kolme neljäsosaa näkee politiikan ”yhteistyökyvyttömänä taktikointina, riitelynä ja kilpailijoiden kampittamisena”, ja lähes 90 prosenttia puolestaan arvioi, että ”asioiden yksinkertaistaminen, tahallinen vääristely ja valehtelu ovat yleistyneet politiikassa” (EVA 2024, 2). On syytä huomioida, että nämä negatiiviset arviot eivät kohdistu ainoastaan spesifeihin toimijoihin, vaan nimenomaan *politiikkaan* itseensä. Lisäksi kyseiset arviot ovat kyselyn mukaan nousseet viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana, ja EVA (2024, s. 3) kuvaileekin tätä ilmiötä nimenomaan ”kyynisyydeksi.” Pettymykset eivät kuitenkaan motivoi tai

yllytä kansalaista, vaan ne syventävät hänen välinpitämättömyyttään – tai Norrisia (2017, s. 19) lainaten, hänen ”uupunutta negatiivisuuttaan” (*jaded negativity*).

EVA:n (2024) kyselytuloksista voidaan päätellä, että polarisaatio ja poliittisen vastakkainasettelun lisääntyminen ovat omiaan edesauttamaan vieraantumista, mikä korostaa erityisesti median roolia sekä (epä)luottamusarvioiden muovaajana että niiden kohteena. Esimerkiksi Yhdysvalloissa, Britanniassa, Ranskassa tai Italiassa, joissa yleinen luottamus mediaan on vain hieman yli 30 prosentin tasolla (Reuters Institute 2023), epäluottamusta saattaa lisätä myös mediakentän pluralisaatio, eli kilpailevien mediaentiteettien lisääntyminen: kun kansalaiset joutuvat vastaanottamaan yhä useampia, keskenään ristiriitaisia ja usein poliittisesti orientoituneita näkökulmia, seurauksena saattaa varsinkin välinpitämättömien kansalaisten tapauksessa olla kyynisten asenteiden omaksuminen – eli vieraantuminen – sekä mediaa että yleisesti poliittista informaatiota kohtaan. Tämä muodostaa samalla ongelman demokratian toimivuudelle, joka edellyttää laajasti jaettua, yhteistä epistemologiaa, jonka tuottamisessa median rooli on keskeinen.

Media on paitsi ”vallan vahtikoira”, myös erottamaton osa poliittista järjestelmää – jopa siinä määrin, että sitä on kuvattu ”neljänneksi valtiomahdiksi.” Se on merkittävää agendavaltaa käyttävä, yhteiskunnallisia normeja määrittelevä sekä poliittista normistoa ylläpitävä ja muovaava toimija, siis kiistaton järjestelmän sisäpiiriläinen. Tätä institutionaalista painoarvoa todistaa esimerkiksi paljon toistettu ajatus ”mediaeliitistä” tai ”valtamediasta.” Tällöin voidaan kysyä, kertooko korkea epäluottamus ja kritiikki mediaa kohtaan samalla epäluottamuksesta itse järjestelmää kohtaan? ”Valtamediaa” kohtaan tunnetussa epäluottamuksessa korostuu usein tyytymättömyys nimenomaan siihen havaintoon, että media ja sen välittämät poliittiset normit ovat osa ”järjestelmän rattaita.” Tällöin voitaisiin päätellä, että esimerkiksi Yhdysvalloissa tai Ranskassa järjestelmätason tyytymättömyys ja ”demokratian kriisi” ovat akuutimpia huolenaiheita kuin vaikkapa Suomessa, jossa mediaan luottaa lähes 70 kansalaisista (Reuters Institute 2022; 2023). Yleisesti mediaan kohdistuvalla epäluottamuksella onkin todettu olevan populistisia ja epädemokraattisia piirteitä (Korvela & Vento 2021, 11), jolloin kansalaisten vieraantumista yhteisestä informaatioympäristöstä ei voida pitää demokratian toimivuuden kannalta positiivisena piirteenä.

Vieraantuminen näkyy ennen kaikkea poliittisen osallistumiskynnyksen kasvamisena, ja sen ytimessä on Rosanvallonin (2008) kuvailema epäpoliittisuuden ja voimattomuuden tunne: yhä vaativammat ja epäluuloisemmat kansalaiset etäännyvät tyytymättömyytensä ja pettymystensä ajamina instituutioista, ja samalla poliittisesta järjestelmästä. Kansalaiset eivät enää pyri pääsemään osaksi päätöksentekoa tai valtajärjestelmää, vaan sen sijaan he hylkäävät politiikan ja lakkaavat olemasta yhteisen maailman tuottajia (Rosanvallon 2008, 201–202) – eli demokratian osallistujia. Hieman vastaavan huolen on

esittänyt myös Jürgen Habermas (1973), joka ennusti kansalaisten jatkuvasti lisääntyvien odotusten ja vaatimusten johtavan ennen pitkää demokraattisen järjestelmän “legitimiteettikriisiin.” Välinpitämättömän kansalaisen vieraantuminen on tämän prosessin eräänlainen päätepiste: heikkoa epäluottamusta tuntenut välinpitämätön kansalainen hylkää poliittisen osallistumisen ja valvonnan kokonaan, ja rakentaa oman elämänpiirinsä ja politiikan maailman välille kyynisyyden muurin.

”Demokratian kriisi” -narratiiviin vahvasti liittyvä ajatus ”demokratiauupeudesta” (*democracy fatigue*), sekä esimerkiksi huoli nuorten laskevasta tyytyväisyydestä demokratiaa kohtaan ovatkin huolta ennen kaikkea poliittisesta vieraantumisesta. Oli ilmiön taustalla yhteiskuntien sisäinen eriarvoistuminen, päätöksenteon yleinen monimutkaistuminen tai globalisaation aiheuttama, kansallisen päätöksenteon vaikeutuminen, lopputuloksena syntyvä voimattomuuden tunne etäännyttää kansalaiset demokraattisista instituutioista (Rosanvallon 2008, 201). Vieraantuminen on siis uskon menettämistä politiikkaan, ja eräänlainen antautuminen yhteiskunnan koetulle välinpitämättömyydelle ja korruptoituneisuudelle (Rijkhoff 2018, 335). Muista epäluottamuksen muutosreiteistä poiketen vieraantumisen demokratia-arvon voidaan katsoa olevan yksinomaan negatiivinen, poliittisesta ja institutionaalista kontekstista riippumatta: kun mobilisaatiossa epäluottamuksen muuttuminen merkitsee osallistumiskynnyksen madaltumista, vieraantuminen työntää osallistumisen potentiaalin kansalaisesta yhä kauemmas. Tällöin intressiensä valvonnan laiminlyövällä kansalaisella ei ole valmiuksia aktivoitua edes tilanteessa, jossa demokraattinen osallistuminen olisi hänen omien etujensa mukaista. Korvela ja Vento (2021, s. 18) toteavatkin tällaisen kansalaisen kohtaavan tulevaisuudessa todennäköisesti epäedullisia tuotoksia.

5.3. Katalysaatio: Kyynikon muuri murtuu

Kun välinpitämättömän kansalaisen epäluottamustyyppi muuttuu, hän mobilisoituu poliittiseen toimintaan tai vieraantuu siitä. Mutta entä jos luottamus hallintajärjestelmään on jo menetetty? Kolmas asetelma liittyy tilanteeseen, jossa kyyninen kansalainen muuttuu reaktiiviseksi: poliittisesta järjestelmästä vieraantunut kansalainen ei ole enää halukas pysymään ulkopuolisena kyynikkona, vaan pyrkii vahvan tunteensa motivoimana aktiivisesti muuttamaan järjestelmää (Korvela & Vento 2021, 18–19). Kysymys on siis kipukynnyksen löytämisestä: mikä tekee järjestelmän epäluotettavuuden sietämisen mahdottomaksi?

Nimensä mukaisesti katalysaatiossa ratkaisevia ovat kipukynnyksen, ja samalla osallistumiskynnyksen ylittymisen aikaansaavat yksilölliset, kouriintuntuvat ja uhriuttavat kokemukset, kun taas seuraavaksi käsiteltävässä radikalisaatiossa (*kriittisen* kansalaisen

muuttumisessa reaktiiviseksi) keskeistä on ennen kaikkea poliittisten ja ideologisten vakaumusten asteittainen jyrkistyminen, joka on politiikasta kokonaan vieraantuneen kyynisen kansalaisen kohdalla erittäin epätodennäköistä. Taustalla on muun muassa poliittista osallistumista tarkastelevassa tutkimuksessa tehty havainto, jonka mukaan diffuusin tason tyytymättömyys voi kanavoitua poliittiseen toimintaan vain ulkopuolisten motivoivien ja fasilitoivien tekijöiden vaikutuksesta (mm. Craig 1980, 198). Esimerkiksi vallankumouksia voidaan pitää katalysaation prototyyppinä, mutta vallankumouksille ominaista dynamiikkaa, jossa aiemmin kyyniset kansalaiset motivoituvat poliittiseen toimintaan, voidaan havaita myös pienemmän mittakaavan katalysaattorien seurauksena. Siinä missä radikalisaatio voi tapahtua inkrementaalisesti pitkän aikavälin kuluessa, katalysaatiossa epäluottamuksen tyyppin muutos on äkkinäinen ja nopea.

Kyyninen, kaikkea politiikkaa vieroksuva kansalainen ei motivoidu tai provosoidu reaktiivisuuteen esimerkiksi aatteellisen kiihkon ajamana. Sen sijaan esimerkiksi kokemus räikeästä epäoikeudenmukaisuudesta saattavat johtaa kyynikon poliittiseen aktivoitumiseen. Mahdollisina esimerkkeinä tästä voidaan mainita niin vuonna 2022 esiintyneet *Convoy*-rekkaprotestit, kuin erityisesti Yhdysvalloissa vaikuttava *Black Lives Matter* -liike, joiden toiminnassa esiintyi ajoittain selkeää reaktiivisuutta, kuten tietoista lainvastaisuutta ja mellakointia. Vaikka molempien esimerkkien kohdalla kyse on varmasti osittain myös myöhemmin käsiteltävästä vaiheittaisesta radikalisaatiosta, liikkeitä motivoineet katalysaattorit – Convoyn tapauksessa rokotepakko, BLM-liikkeen tapauksessa poliisiväkivalta – ovat lähes varmasti aktivoineet myös ennestään kyynisiä kansalaisia.

Avainasemassa on nimenomaan kokemus uhriudesta: siinä missä välinpitämätön kansalainen on valmis mobilisoitumaan, mikäli heikkojen politiikan tuotosten sietäminen käy mahdottomaksi (Korvela & Vento 2021, 19), katalysaatio vastaavasti tapahtuu, kun kyyninen kansalainen ei ole enää valmis sietämään järjestelmän koettua epäoikeudenmukaisuutta. Kuten mobilisaatiossa, myös katalysaatiossa kansalainen muuttuu siis Rosanvallonia (2008, s. 243) lainaten politiikan objektista subjektiksi, eli suvereeniksi “itsensä hallitsijaksi”: vieraantunut kyynikko on rakentanut oman elämänpiirinsä ja politiikan välille muurin, eli hän on tehnyt itsestään yksinomaan politiikan objektin. Katalysaatiossa tämä muuri kuitenkin murenee ja poliittisesta tulee henkilökohtaista, jolloin epäluottamuksen “muutos” voidaan ymmärtää poliittisen kentän paluuna kansalaisen elämänpiiriin (Rosanvallan 2008, 202).

Kyynisyydelle leimallinen vieroksuva asenne politiikkaa ja osallistumista kohtaan johtaa kuitenkin siihen, että reaktiiviseksi muuttuvasta kansalaisesta ei katalysaation tapauksessa tule välttämättä valpasta ja kriittistä demokraattista osallistujaa, vaan kyse on pikemminkin koetun

epäoikeudenmukaisuuden aiheuttaneiden toimijoiden ja instituutioiden rankaisemisesta sekä torjunnasta. Tällaista *rangaistusdemokratiaa* ja kansalaisen *negatiivista suvereeniutta* (Rosanvallon 2008, 143–144) määrittää edelleen yleistetty epäluottamus ja kielteinen suhtautuminen politiikkaan. Osallistumista motivoi ennen kaikkea katkeruus ja kauna, ei niinkään kansalaisvelvollisuus tai demokraattiset ihanteet, ja reaktiivisuudelle ominaiset äärimmäiset ja reduktiiviset poliittiset asenteet onkin nähty erilaisten negatiivisten tunteiden käsittelytapana- ja mekanismina (*coping*) (Kutiyski ym. 2021, 2). Tällaiset kokemukset voivat syntyä esimerkiksi instituutioiden epäonnistumisen, kuten vaikkapa talouskriisien ja niiden vaikutusten, seurauksena. Tämä saattaa selittää, miksi tyypillisesti talouskriisien (esim. 2007–2009 finanssikriisin ja euroalueen velkakriisin) seurauksena suosiotaan kasvattavat populistipuolueet menestyvät erityisesti poliittisesti ja/tai taloudellisesti syrjäytyneiden, epävarmuutta kokevien – ja todennäköisesti kyynisten – kansalaisten keskuudessa, joiden poliittinen aktiivisuus on muutoin keskivertoa vähäisempää (Hooghe & Dassonneville 2016, 107). Kansalainen käyttää *torjuntavaltaansa*, tässä tapauksessa reaktiivista toimintaa, järjestelmän ja instituutioiden toiminnan hankaloittamiseen ja rankaisemiseen (Rosanvallon 2008, 144), ei niiden kehittämiseen tai demokraattisen laadun parantamiseen.

Koska kyyninen kansalainen on vieraantunut poliittisesta järjestelmästä eikä usko omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa, tunteen heikosta vahvaksi muuttavan katalysaattorin on oltava paitsi henkilökohtainen, myös riittävän voimakas. Poliittista epäluottamusta ja kollektiivista toimintaa tarkastellut tutkimuskirjallisuus antaa viitteitä siitä, että erityisesti koettu uhka (*threat perception*) sekä pelko voivat toimia kannustimina reaktiivisuudelle ja järjestelmänvastaiselle toiminnalle (Gulliver ym. 2023; Bertson 2019a, 11). Uhat voidaan jakaa kahteen luokkaan: *realistisiin* – eli konkreettisiin riskeihin, fyysisiin ja materiaalsiin uhkiin – sekä *symbolisiin*, eli arvoihin, identiteettiin ja normeihin kohdistuviin uhkiin (Gulliver ym. 2023, 402). Esimerkiksi Gulliver ym. (2023) havaitsivat koetun symbolisen uhan ja poliittisen epäluottamuksen yhdistelmän lisänneen tukea väkivaltaiselle kollektiiviselle toiminnalle vuoden 2019 Hongkongin protestien aikana. Yhtä merkittäviä voivat olla myös realistiset, eli materiaaliset ja fyysiset uhat, kuten omaan elinkeinoon kohdistuvat (koetut) uhat, jotka kyyninen kansalainen voi nähdä oikeuttavan/pakottavan hänet reaktiiviseen toimintaan. Esimerkkinä voidaan käyttää vaikkapa alkuvuodesta 2024 eri puolilla Eurooppaa esiintyneitä maanviljelijöiden protesteja, joita on luonnehdittu myös ”kapinoiksi” (*Farmers’ revolt; ”greenlash”*) (Taylor 2024), jolloin kyse on nimenomaan reaktiivisuudesta ja katalysaatiolle ominaisesta, henkilökohtaisesti koetusta epäoikeudenmukaisuudesta ja uhkasta.

Demokratia-arvoa pohdittaessa institutionaalinen konteksti on jälleen ratkaiseva. Vaikka Korvela ja Vento (2021) sovittavat epäluottamustyyppinsä ensisijaisesti liberaalidemokraattiseen yhteiskuntaan,

esimerkiksi illiberaaleissa, demokraattista rapautumista (*democratic backsliding*) kokevissa ja “osittain vapaissa” (Freedom House 2024a) yhteiskunnissa katalysaatio ja järjestelmätason epäluottamus voi olla hyvinkin demokratia-arvokasta: Rosanvallon (2008, s. 235) huomauttaa, että liian konsensuskeskeinen käsitys demokratiasta aliarvioi eri ryhmien voimavarojen epätasapainoisuutta kollektiiviseen harkintaan osallistumisessa. Toimija tai instituutio saattaa kokea olevansa oikeutettu esimerkiksi sen statuksen sanelemaan varauksettomaan luottamukseen, jolloin *luottamus-epäluottamus* -parista muodostuu Koselleckin (2004) kuvailema antagonistinen epäsymmetria, jonka avulla vastakäsitteen hyödyntäjän (toimija/instituutio) on mahdollista torjua epäluuloisen kansalaisen näkemyksen legitimizeetti. Jos “epäluottamuksen” määrittelemisen oikeus tai mahdollisuus on ainoastaan sen vastaanottajalla, Rosanvallonin (2008) korostama, hallinnon ylilyöntejä ehkäisevä demokraattinen “ennaltaestämiskyky” saattaa heikentyä: epäluottamuksen oikeutus voidaan kieltää vetoamalla vaikkapa järjestelmän suojeluun.

Esimerkiksi Unkarissa Viktor Orbánin hallinto tukijoinen on organisoinut lokakampanjoita ulkomaista rahoitusta saaneita itsenäisiä mediaentiteettejä kohtaan leimaamalla ne “dollarimedioiksi”, sekä syyttämällä niitä “ulkomaisten intressien” ajamisesta (Reuters Institute 2023). Kuitenkin samaan aikaan suurin osa maan tiedotusvälineistä on joko suorasti tai epäsuorasti hallinnon kontrolloimia, esimerkiksi omistuksen, mainonnan tai julkisen rahoituksen kautta (Reuters Institute 2022, 2023; Połyńczuk-Alenius & Toivanen 2023). Hieman kärjistäen hallinnon asennoituminen mediaa kohtaan on kuin näyteikkuna sen visioon poliittisesta järjestelmästä: vihamielinen, liberaali, globalistinen mediaeliitti toimii viholliskuvana, jonka vaihtoehtona hallinnolla on tarjota sen oma informaatiokanava. Media on siis kiinteä osa järjestelmää, mutta samalla ”media” esitetään sen uhkana.

Nämä näennäiset vaihtoehdot ja niiden ristipaine huomioon ottaen ei ehkä ole yllättävää, että Unkarissa luottamus mediaan on vain noin 25 prosentin tasolla. Ylhäältä pakotettu (media)konsensus on luonut samalla ei-responsiivisen ilmapiirin, jossa spesifille epäluottamukselle ei ole tehokasta purkautumisväylää – siis väylää demokratia-arvokkaalle mobilisaatiolle. Tällöin kyynisten kansalaisten turhautuminen ja järjestelmänvastaisten asenteiden omaksuminen voi pitää sisällään merkittävän demokraattisen ja emansipatorisen potentiaalin. Täysissä liberaalidemokratioissa katalysaatio saattaa sen sijaan johtaa (niin oikeiston kuin vasemmiston äärilaidoilla) “tuhoisaan ja karkeaan populismiin” (Rosanvallon 2008, 235), jolloin kyynisyys on todennäköisesti demokratian kannalta reaktiivisuutta pienempi paha.

5.4. Radikalisaatio: Kun vaihtoehdot loppuvat

Viimeinen epäluottamuksen muuttumisen reitti, *radikalisaatio*, kuvaa siirtymää vahvasta spesifistä epäluottamuksesta vahvaan *yleistettyyn* epäluottamukseen. Tällöin yksittäisiä poliittisia toimijoita ja toimia voimakkaasti epäilevä kriittinen kansalainen muuttuu koko hallintajärjestelmää ja sen periaatteita kyseenalaistavaksi reaktiiviseksi kansalaiseksi. Miten tämä eroaa katalysaatiosta? Katalysaation lähtökohtana toimiva kyyninen kansalainen on vetänyt tiukan rajan politiikan ja oman elämänpiirinsä välille, ja hän pitää politiikan huomioimista sekä siihen osallistumista hyödyttömänä ja turhanpäiväisenä. Katalysaatio tapahtuu, kun tämä raja murtuu ja osallistumiskynnys ylittyy. Radikalisaation tapauksessa tällaista rajaa ei ole, sillä kriittinen kansalainen on jo valmiiksi mobilisoitunut, ja hän pyrkii vahvan tunteensa motivoimana aktiivisesti puuttumaan spesifiä epäluottamusta aiheuttaviin tekijöihin (Korvela & Vento 2021, 18). On syytä täsmentää, että “radikalisaatiolla” ei tässä työssä tarkoiteta pelkästään jyrkkien ja äärimmäisten asenteiden omaksumista, vaan järjestelmänvastaisten asenteiden omaksumista nimenomaan poliittisen epäluottamuksen kriisiytymisen kautta.

Katalysaation tapaan myös radikalisaatiossa erilaiset voimakkaat tunteet, kuten pelko, ahdistus, suuttumus ja epätoivo (Krishnamurthy 2015, 402; Kutiyanski ym. 2021, 2), ovat poliittista epäluottamusta lisääviä tekijöitä. Kriittisen kansalaisen epäluottamuksen tunne on kuitenkin jo valmiiksi vahvaa, jolloin voimakkaat negatiiviset tunteet yksinään eivät voi selittää epäluottamuksen siirtymistä spesifiltä diffuusille tasolle. Avain radikalisaatioon on kansalaisen kokema poliittisen järjestelmän *responsiivisuuden* puute, sekä tästä seuraava kokemus vaihtoehtojen loppumisesta: reaktiivinen kansalainen ei luota mahdollisuuksiinsa muuttaa poliittisen järjestelmän prosesseja (Korvela & Vento 2021, 19), jolloin hän ei usko mahdollisuuksiinsa vaikuttaa myöskään spesifeihin toimiin tai toimijoihin.

Myös radikalisaatiossa keskeistä on toistuvuus ja kasautuvuus. Jatkuvat pettymykset ja kokemukset normirikkomuksista johtavat kokemukseen siitä, että järjestelmä ei halua tai kykene vastaamaan sille asetettuihin odotuksiin (Bertsou 2019a, 10–11). Tällöin järjestelmän ja sen periaatteiden legitimitetti kärsii kriittisten kansalaisten silmissä. Mobilisoitunut kriittinen kansalainen pyrkii oikomaan vääryyksiä ja asettamaan poliittisia toimijoita vastuuseen (Korvela & Vento 2021, 18), mikä luo mahdollisuuden pettymiselle ja radikalisaatiolle – erityisesti, jos kansalaisen odotukset ovat korkeita (Hooghe ym. 2017). Vaikka aiemmin mainitun EVA:n (2024) Arvo- ja asennetutkimuksen mukaan suomalaisten tyytymättömyys politiikkaan on lisääntynyt, samalla poliittinen kiinnostus on kuitenkin kasvanut: muun muassa 71 prosenttia vastaajista kertoo seuraavansa politiikkaa aktiivisesti (EVA 2024, 16). Tämä voi pahimmillaan johtaa tilanteeseen, jossa politiikasta yhä kiinnostuneemmat, mutta

tyytymättömät kansalaiset muodostavat yhä vaativampia odotuksia, mikä vahvistaa kokemusta responsiivisuuden puutteesta. Tällöin kansalaiset etäännyvät yhä kauemmaksi demokraattisesta päätöksenteosta ja instituutioista (Rosanvallon 2008, 201–202), mikä reaktiivisen kansalaisen tapauksessa johtaa aktiiviseen pyrkimykseen muuttaa järjestelmää (Korvela & Vento 2021, 19).

Esimerkiksi kansalaistottelemattomuuteen turvautuva *Elokapina*-liike (*Extinction Rebellion*) perustelee “kapinallistensa” toimintaa halulla “minimoida ilmasto- ja ympäristökriisin aiheuttaman sosiaalisen romahduksen riskiä”, ja liike raamittaa toimintansa eksplisiittisesti pyrkimykseksi “muuttaa itselleen haitallista järjestelmää” (Elokapina 2024). Kyseessä on siis tyypillinen esimerkki reaktiivisuudesta. Tie reaktiivisuuteen on tässä tapauksessa kulkenut todennäköisesti kriittisyyden kautta, sillä välinpitämätön kansalainen heikossa spesifissä epäluulossaan tuskin olisi valmis ryhtymään suoraan ulkoparlamentaariseen toimintaan, ja kyyninen kansalainen puolestaan ei edes kiinnitä huomiota koko ilmasto- ja ympäristökysymykseen tai sen vaikutuksiin. Kriittisestä reaktiiviseksi muuttunut kansalainen on sen sijaan turhautunut kokemastaan järjestelmän kyvyttömyydestä vastata kriisiin, mikä on johtanut hänen kohdallaan radikalisaatioon.

Jos radikalisaatioon halutaan vastata, on kuitenkin välttämätöntä kysyä, onko epäluottamus oikeutettua (Bertsou 2019b, 218)? Toisin sanoen, ovatko epäluuloisen kansalaisen odotukset realistisia? Tästä syystä pitkin tutkielmaa on painotettu nimenomaan kansalaisten ”*kokemaa*” epäluottamusta, responsiivisuuden puutetta, uhkaa, epäoikeudenmukaisuutta, uhriutta tai pettymystä. Suurin osa ihmisistä ei perusta päätöstään luottaa tai olla luottamatta huolelliselle todistusaineiston punnitsemiselle ja tiedonhankinnalle, vaan sen sijaan he käyttävät erilaisia yksinkertaistavia, heuristisia oikopolkuja (Devine ym. 2020, 7). Muun muassa poliittisen vakaumuksen ja maailmankatsomuksen tiedetään kannustavan ns. tavoitteelliseen tiedonhankintaan, mikä johtaa helposti vahvistusharhoihin ja epärealistisiin vaatimuksiin.

Myös sosiaalisella medialla on merkittävä rooli radikalisaation edesauttamisessa. X:n (ent. Twitterin) ja TikTokin kaltaisista alustoista on tullut merkittäviä poliittisen informaation jakamisen ja kuluttamisen paikkoja. Niiden erilaiset ominaisuudet, kuten algoritmin antamat suositukset, sisällön kuluttajakohtainen räätälöiminen ja ”kaikukammioiden” muodostuminen ovat omiaan lisäämään jo ennestään vahvan epäluottamuksen tunteen vallassa olevan kansalaisen radikalisaatiota. Poliitikasta kiinnostuneet ja vahvaa epäluottamusta tuntevat kansalaiset ovat otollinen kohderyhmä myös sosiaalisessa mediassa helposti leviävälle mis- ja disinformaatiolle, mikä niin ikään myötävaikuttaa reaktiivisten asenteiden omaksumista.

Esimerkkinä voidaan käyttää kontrarianismiksi (*contrarianism*) usein kutsuttua asennetta, joka on viime vuosina yleistynyt erityisesti sosiaalisen median ja ns. vaihtoehtomedian myötävaikutuksesta: varsinkin Yhdysvaltojen populistisen oikeiston keskuudessa suosituille kontrarianistiselle ajattelulle ominaisia ovat erilaiset ”eliittiä” ja ”valtavirtaa” vastustavat (*anti-establishment*) asenteet, salaliittoajattelu ja misinformaatio – oli kyse sitten koronapandemiasta, Yhdysvaltain vuoden 2020 presidentinvaaleista, ilmastonmuutoksesta tai Ukrainan sodasta. Ilmiö perustuu vahvalle (diffuusille) epäluottamukselle instituutioita ja auktoriteetteja, kuten hallintoa, mediaa tai muita tiedontuottajia kohtaan (Polyńczuk-Alenius & Toivanen 2023). Tämä selittää todennäköisesti osaltaan Yhdysvalloissa esiintyvää mediaan kohdistuvaa laajaa epäluottamusta (Reuters Institute 2022; 2023). Kontrarianistista ajattelua harjoittavat kansalaiset kokevat usein instituutioiden pettäneen tai unohtaneen heidät, mikä vahvistaa kokemusta järjestelmän responsiivisuuden puutteesta, ja toimii siten motivaattorina järjestelmänvastaisille asenteille. Tällöin kyse ei kuitenkaan ole demokratialle terveestä, valveutuneesta skeptisistä (Bunting ym. 2021, 3), tai liberaalista epäluulosta (Rosanvallon 2008, 25–26), vaan lähinnä sen ”karkeaksi populismiksi” muuttuneesta kääntöpuolesta (Rosanvallon 2008, 235). Kyse on samalla demokratialle välttämättömän yhtenäisen informaatioympäristön ja epistemologian hajoamisesta, jolloin lisääntyvän epäluottamuksen voidaan katsoa muistuttavan jopa liberaalidemokratiaa uhkaavaa epidemiaa.

On kuitenkin huomioitava, että myös radikalisaation määrittelemiseen liittyy merkittävä käsitteellisen epäsymmetrian mahdollisuus: koska Korvela ja Vento (2021) sovittavat mallinsa liberaalidemokraattiseen kontekstiin, ”järjestelmään” kohdistuvalla epäluottamuksella tarkoitetaan selkeästi nimenomaan *liberaalidemokraattisen* hallintajärjestelmän haastamista. Voidaan kuitenkin kysyä, onko kyseinen tulkinta välttämättömyys? Onko siis reaktiivisuuden pakko kohdistua juuri liberaalidemokratiaan tai koko järjestelmään? Esimerkiksi yllä mainittu Elokapina itse kiistää pyrkivänsä edustuksellisen demokratian kaatamiseen. Sen sijaan järjestö vaatii ”kansalaisfoorumia” käsittelemään vaalikaudet ylittäviä kysymyksiä, joihin ei parlamentaarisin keinoin ole kyetty vastaamaan (Elokapina 2024.) Tämä tulkinta lähentelee enemmän Rosanvallonin (2008) kuvailemaa ”vastademokratiaa” ja ”epäluulon demokratiaa”, joka toimii äänestyksellis-edustuksellisen demokratian jatkeena ja tukipilarina, sekä samalla osana legitiimien demokraattisten instituutioiden kokonaisuutta (Rosanvallon 2008, 26–27).

Elokapinan ”kansalaisfoorumi” muistuttaakin läheisesti Rosanvallonin (2008, s. 238) esittämää ajatusta ”kansalaisten seurantakeskuksista”, joiden avulla yleisen mielipiteen huomio voitaisiin suunnata huolestuttaviin kehityskulkuihin ja ongelmiin, kuten esimerkiksi ympäristökysymyksiin. Radikalisaatio ei siis tässä tapauksessa tarkoittaisi niinkään demokratian vastustamista, vaan se

näyttäytyy pikemminkin yhtenä demokraattisen osallistumisen tapana. Tulkintaa kohtaan voidaan kuitenkin esittää vahva velvollisuuseettinen ja legalistinen kritiikki: mikäli epäluuloiset kansalaiset saavat itse arvioida vakiintuneiden demokraattisten periaatteiden ja normien oikeutuksen – sekä perustaa käyttäytymisensä omalle arvioinnilleen – menettääkö sääntöperusteinen liberaalidemokratia toimintaedellytyksensä? Toisin sanoen, voivatko kansalaiset harjoittaa demokraattista osallisuutta omien periaatteidensa mukaan, sekä “pelata omilla säännöillään”? Elokapinan toimien hyväksyttävyyttä koskevan julkisen keskustelun keskiössä onkin pohjimmiltaan kysymys yhteiskunnallisten normien tulkinnanvaraisuudesta sekä johdonmukaisuudesta: mikäli esimerkiksi Elokapinan harjoittamaa kansalaistotelemattomuutta pidettäisiin oikeutettuna (“päämäärä pyhittää keinot”), tulisiko samaa periaatetta soveltaa myös maanviljelijöiden protesteihin tai *Convoy*-saattueisiin?

6. Johtopäätökset

Sekä demokratiaa että poliittista luottamusta koskevaa keskustelua on pitkään leimannut pessimistinen äänensävy – eikä syyttä: esimerkiksi saksalaisen TUI-säätiön vuonna 2019 toteuttamassa tutkimuksessa paljastui, että 16–26-vuotiaista eurooppalaisista vain 58 prosenttia piti demokratiaa parhaana valtiomuotona (TUI Stiftung 2019). Muun muassa Ranskassa, Italiassa ja Puolassa luku jäi jopa 50 prosentin alapuolelle. Vaikka narratiivia “demokratian kriisistä” ja sen suoraviivaista yhteyttä poliittiseen luottamukseen on myös kyseenalaistettu (Korvela & Vento 2021, 8), illiberaalien asenteiden nousu ympäri länsimaailmaa antaa joka tapauksessa aihetta huoleen. Koska poliittiset asenteet ovat alttiita muutoksille – myös tietoisien vaikuttamisen ja taivuttelun kautta – niin spesifin kuin järjestelmätason epäluottamuksen erilaisten variaatioiden merkitys korostuu; mikäli tiettyjen epäluottamustyyppien (esim. kyyninen tai reaktiivinen) yleistymistä halutaan ehkäistä, on syytä ymmärtää niiden muodostumista ja vuorovaikutusta määrittäviä mekanismeja. Demokratiaa ja (epä)luottamusta käsittelevät tutkimusperinteet ovat siis tiiviisti yhteydessä toisiinsa, mutta liian usein epäluottamus ja sitä selittävät tekijät on jätetty poliittista luottamusta käsittelevän kirjallisuuden marginaaleihin.

Tässä kandidaatintutkielmassa on pyritty vastaamaan tähän puutteeseen tarkastelemalla poliittisen epäluottamuksen muuttumista ja hahmoteltu väyliä, joita pitkin epäluuloinen kansalainen voi omaksua erilaisia epäluottamusta ilmentäviä asenteita. Tarkastelussa on hyödynnetty Korvelan ja Vennon (2021) luomaa neliluokkaista poliittisen epäluottamuksen typologiaa, josta olen johtanut neljä reittiä, jotka kuvaavat kansalaisen epäluottamustyyppien muodostumista. *Mobilisaation*,

vieraantumisen, katalysaation ja radikalisaation käsitteiden avulla olen määritellyt ja kuvaillut tapoja, joilla kansalaisen epäluottamusarviot voivat muuttua, sekä pohtinut niiden merkitystä demokratialle. Kuten Almond ja Verba (1963) aikanaan huomioivat, demokratian toimivuuden parhaiten mahdollistava poliittinen kulttuuri sisältää tasapainoisesti sekä kansalaisten aktiivisuutta ja toimintaa, että tottelevaisuutta ja passiivisuutta. Tästä syystä esimerkiksi radikalisaatiota tai katalysaatiota ei ole diffuusista epäluottamuksen tasostaan huolimatta määritelty yksiselitteisesti demokratialle haitallisiksi, sillä niiden potentiaalinen demokratia-arvo riippuu vahvasti poliittisesta ja institutionaalista kontekstista, joissa ne esiintyvät.

Tutkielmassa tehtyjä havaintoja on alleviivannut kaksiosainen teesi: ensinnäkin, poliittinen epäluottamus ja sen kokemus on jatkuvassa muutoksessa ja vuorovaikutuksessa kansalaista ympäröivän poliittisen kontekstin kanssa. Toiseksi, muutoksen tyyppi ilmenee poliittisen toiminnan ja osallisuuden, tai osallistumattomuuden muodoissa. Tämä puolestaan mahdollistaa demokratiavaikutusten arvioinnin. Poliittisen osallistumisen ulkopuolella pysytellyt kansalainen on mobilisaation tai katalysaation tapahtuessa jo tehnyt päätöksensä spesifien toimijoiden tai järjestelmän epäluotettavuudesta, mutta politiikan tunkeutuminen oman elämänpiirin rajojen sisäpuolelle, sekä sietämättömäksi käyneet olosuhteet motivoivat hänet poliittisen muutoksen tavoitteluun. Nämä reitit muuttavat samalla kansalaisen politiikan objektista sen subjektiksi (Rosanvallon 2008, 243).

Toisaalta kansalaisen kokema järjestelmän responsiivisuuden puute, pettymysten toistuminen, sekä uskon menettäminen järjestelmän sisäisen muutoksen mahdollisuuteen saattavat tunteen intensiteetistä riippuen joko vieraannuttaa tai radikalisoida hänet; epäluottamuksen yleistyessä kansalainen päättää joko hyökätä tai antautua. Radikalisaatiota ja katalysaatiota puolestaan eivät erota toisistaan niinkään poliittinen konteksti, vaan ennen kaikkea muutoksen nopeus: radikalisoituminen voi olla vaiheittaista ja pitkäaikaista, mutta katalysaatio sen sijaan tapahtuu äkkinäisesti jonkin ulkopuolisen kokemuksen – eli katalysaattorin – vaikutuksesta. Epäluottamuksen “muutos” on tässä työssä ymmärretty siis ennen kaikkea poliittisen osallisuuden aktivoitumisena tai sen hylkäämisinä, jolloin epäluottamuksen intensiteetin vahvistuminen tai heikentyminen stimuloi poliittista toimintaa (tai toimimattomuutta) ja demokraattista kansalaisuutta (tai siitä vieraantumista).

Yhtenä tutkimuksellisenä panoksena voidaan pitää myös sitä, että poliittista epäluottamusta on käsitelty analyysissä pääosin itsenäisenä, luottamuksesta erillisenä ilmiönä. Epäluottamuksen muutoksia hahmotelleet reitit jatkavat luottamus-epäluottamus -yksiulotteisuutta kyseenalaistavaa tutkimusotetta, ja tutkielma linkittyy siten epäluottamusta käsitelleen määritelmällisen työn jatkeeksi (mm. Lewicki ym. 1998; Lenard 2008; Saunders ym. 2014; Kang & Park 2017; Intawan & Nicholson

2018; Bertson 2019b; Korvela & Vento 2021). Korvela ja Vento (2021) korostavat omassa työssään jatkotutkimusta silmällä pitäen tarvetta esimerkiksi kyselytutkimuksille ja vertailevalle analyysille, ja sama pätee myös tähän tutkielmaan. Olivatko ympäri Eurooppaa teitä tukkineet *Convoy*-protestoijat, turhautuneet maanviljelijät tai Yhdysvaltain kongressin vuonna 2021 vallanneet mellakoitsijat alun perin välinpitämättömiä, kyynisiä vai kriittisiä epäilijöitä, jotka esimerkiksi omakohtaiset kokemukset ajoivat reaktiiviseen toimintaan? Epäluottamuksen tason ja intensiteetin muuttumisen tarkastelua on syytä harjoittaa myös tapauskohtaisesti.

Vaikka epäluottamuksen muuttuminen on ymmärretty asenteiden (epäluottamustyyppien) ja poliittisen osallistumisen välisenä linkkinä, itse muutoksen tapahtuminen voi olla hankalaa määrittää: onko olemassa selkeää rajaa tai hetkeä, jolloin kansalaisen voidaan todeta muuttuneen esimerkiksi välinpitämättömästä kriittiseksi, tai kyynisestä reaktiiviseksi? Poliittista sosialisatiota on kuvattu koko elämän mittaiseksi prosessiksi, ja aiempi tutkimus on painottanut poliittisen epäluottamuksen muotoutumisessa erityisesti instituutioiden käyttäytymistä sekä kansalaisten kokemuksia poliittisista toimijoista (Daenekindt ym. 2018, 217; Easton 1975). Kyseinen havainto on toiminut lähtökohtana epäluottamustyyppien muodostumiselle myös tässä tutkielmassa, ja pitkin analyysiä onkin korostettu runsaasti instituutioiden ja toimijoiden suoriutumista, sekä kansalaisten odotuksia, arviointia ja kokemuksia. Sekä Korvelan ja Vennon (2021) typologia että tässä tutkielmassa esitellyt reitit ovat kuitenkin analyttisiä työkaluja, eivät selvärajaisia ja eksakteja luokkia. Kyseessä on siis väistämättä yksinkertaistus. Tätä kuvaa osuvasti tilastotieteilijöiden toistelema aforismi, jonka mukaan “kaikki mallit ovat vääriä, mutta jotkut ovat hyödyllisiä.”⁵ Tämän tutkielman hahmottelemat epäluottamuksen muuttumisen reitit lisäävät ymmärrystä poliittisesta epäluottamuksesta itsenäisenä konseptina, sekä antavat suuntaa sen erilaisten ilmenemismuotojen vuorovaikutuksen, niiden muodostumisen ja demokratia-arvon tarkastelulle.

7. Lähdeluettelo

Almond, Gabriel & Verba, Sidney. 1963. *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.

American National Election Studies. 2021. ANES 2020 Time Series Study Full Release (data ja dokumentit). 10.2.2022. <https://electionstudies.org/data-center/2020-time-series-study/>

---

⁵ Sanonta on yleensä liitetty tilastotieteilijä George E.P. Boxiin (1919–2013).

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Lontoo: Verso, 1991.
- Bertsou, Eri. 2019a. Political Distrust and its Discontents: Exploring the Meaning, Expression and Significance of Political Distrust. *Societies*, 9 (4), 1–18. DOI:10.3390/soc9040072
- Bertsou, Eri. 2019b. Rethinking political distrust. *European Political Science Review*, 11 (2), 213–230. DOI: 10.1017/S1755773919000080
- Brown, Archie. 1979. Introduction. Teoksessa Brown, Archie & Gray, Jack (toim.), *Political Culture and Political Change in Communist States*. London & Basinstoke: MacMillan.
- Bunting, Hannah; Gaskell, Jennifer; Stoker, Gerry. 2021. Trust, Mistrust and Distrust: A Gendered Perspective on Meanings and Measurements. *Frontiers in Political Science*, 3, 1–15. DOI: 10.3389/fpos.2021.642129
- Citrin, Jack & Stoker, Laura. 2018. Political Trust in a Cynical Age. *Annual Review of Political Science*, 21 (1), 49–70. DOI: 10.1146/annurev-polisci-050316-092550
- Craig, Stephen C. 1980. The Mobilization of Political Discontent. *Political Behavior*, 2 (2), 189–209. DOI: 10.1007/BF00989890
- Daenekindt, Stijn; van der Waal, Jeroen; de Koster, Willem. 2018. Social mobility and political distrust: cults of gratitude and resentment? *Acta Politica*, 53 (2), 269–282. DOI 10.1057/s41269-017-0050-4
- Damico, Alfonso J.; Conway, M. Margaret; Damico, Sandra Bowman. 2000. Patterns of Political Trust and Mistrust: Three Moments in the Lives of Democratic Citizens. *Polity*, 32 (3), 377–400. DOI: 10.2307/3235357
- Devine, Daniel; Gaskell, Jennifer; Jennings, Will; Stoker, Gerry. 2020. Exploring Trust, Mistrust and Distrust. *Discussion paper for the 1st Digital Workshop of the ESRC 'TrustGov' project 20th April 2020*. <https://drive.google.com/file/d/1C5joqTyly7XGnHsWt3SnwCM7q2WH3Ful/view> (Viitattu 26.1.2024).
- Easton, David. 1975. Reassessment of the concept of political support. *British Journal of Political Science*, 5 (4), 435–457. DOI: 10.1017/S0007123400008309
- Elokapina. 2024. *Meistä*. <https://elokapina.fi/about-us/> (Viitattu 26.1.2024)

Elinkeinoelämän valtuuskunta. 2024. Ideologian paluu – Suomalainen politiikka on yhteistyökyvyttöntä riitelyä, mutta ei enää yhdenmukaista. *EVA Analyysi N:o 130*, 12.3.2024 (Viitattu 12.3.2024).

Freedom House. 2024a. *Explore the Map: Global Freedom Status*. <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2024> (Viitattu 8.3.2024)

Freedom House 2024b. *2024 Hungary Country Report*. <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2024> (Viitattu 8.3.2024)

Goubin, Silke & Hooghe, Marc. 2020. The Effect of Inequality on the Relation between Socioeconomic Stratification and Political Trust in Europe. *Social Justice Research*, 33 (2), 219–247. DOI: 10.1007/s11211-020-00350-z

Gulliver, Robyn; Chan, Christian S.; Tam, Katy Y. Y.; Lau, Iris S. K.; Hong, Ying Yi; Louis, Winnifred R. 2023. Political distrust, perceived threat, and intentions to engage in normative and violent collective action: A mixed-methods study. *European Journal of Social Psychology*, 53 (2), 401–417. DOI: 10.1002/ejsp.2910

Grönlund, Kimmo & Borg, Sami. 2019. Eduskuntavaalitutkimus 2019 (sähköinen tietoaaineisto). Versio 2.0 (2021–09–15). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (jakaja). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3467>

Hooghe, Marc. 2011. Why There is Basically Only One Form of Political Trust? *British Journal of Politics & International Relations*, 13 (2), 269–275. DOI: 10.1111/j.1467-856X.2010.00447.x

Hooghe, Marc & Dassonneville, Ruth. 2016. A Spiral of Distrust: A Panel Study on the Relation between Political Distrust and Protest Voting in Belgium. *Government and Opposition*, 53 (1), 104–130. DOI: 10.1017/gov.2016.18

Hooghe, Marc & Marien, Sofie. 2013. A Comparative Analysis of the Relation Between Political Trust and Forms of Political Participation in Europe. *European Societies*, 15 (1), 131–152. DOI: 10.1080/14616696.2012.692807

Hooghe, Marc; Marien, Sofie; Oser, Jennifer. 2017. Great expectations: the effect of democratic ideals on political trust in European democracies. *Contemporary Politics*, 2017, 23 (2), 214–230. DOI: 10.1080/13569775.2016.1210875

- Intawan, Chanita & Nicholson, Stephen P. 2018. My Trust in Government Is Implicit: Automatic Trust in Government and System Support. *The Journal of Politics*, 80 (2), 601–614. DOI: 10.1086/694785
- Kang, Minjeong & Park, Young Eun. 2017. Exploring trust and distrust as conceptually and empirically distinct constructs: Association with symmetrical communication and public engagement across four pairings of trust and distrust. *Journal of Public Relations Research*, 29 (2–3), 114–135. DOI: 10.1080/1062726X.2017.1337579
- Kestilä-Kekkonen, Elina ja Vento Isak. 2019. Poliittinen luottamus - käsitteet, teorit ja mittaaminen. Teoksessa Maria Bäck ja Elina Kestilä-Kekkonen (toim.), *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuulut*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31, 18–34.
- Koselleck, Reinhart. (1979) 2004. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time. (Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten)*. Käännös Keith Tribe. Columbia University Press: New York. ISBN: 1-282-87186-2.
- Krishnamurthy, Meena. 2015. (White) Tyranny and the Democratic Value of Distrust. *The Monist*, 98 (4), 391–406. DOI: 10.1093/monist/onv020
- Kutiyski, Yordan; Krouwel, André; van Prooijen, Jan-Willem. 2021. Political extremism and distrust: Does radical political orientation predict political distrust and negative attitudes towards European integration? *The Social Science Journal*, 58 (1), 1-16. DOI: 10.1016/j.soscij.2019.03.004
- Lenard, Patti Tamara. 2008. Trust Your Compatriots, But Count Your Change: The Roles of Trust, Mistrust and Distrust in Democracy. *Political Studies*, 56, 312–332. DOI: 10.1111/j.1467-9248.2007.00693.x
- Levi, Margaret & Stoker Laura. 2003. Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science* 3, 475–507. DOI: 10.1146/annurev.polisci.3.1.475
- Lewicki, Roy J.; McAllister, Daniel J.; Bies, Robert J. 1998. Trust and Distrust: New Relationships and Realities. *The Academy of Management Review*, 23 (3), 438-458. DOI: 10.2307/259288
- Marien, Sofie & Werner, Hannah. 2019. Fair treatment, fair play? The relationship between fair treatment perceptions, political trust and compliant and cooperative attitudes cross-nationally. *European Journal of Political Research*, 58 (1), 72–95. DOI: 10.1111/1475-6765.12271

- Newton, Kenneth; Stolle, Dietlind; Zmerli, Sonja. 2017. Social and Political Trust. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press, 37–56.
- Newton, Kenneth & Zmerli, Sonja. 2011. Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*, 3 (2), 169–200. DOI:10.1017/S1755773910000330
- Norris, Pippa. 2017. The conceptual framework of political support. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W. G. van der Meer (toim.), *Handbook on Political Trust*. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 19–32.
- Polyńczuk-Alenius, Kinga & Toivanen, Tero. 2023. Democracy and Contrarian Epistemologies (blogikirjoitus). *HCAS Blog*, 12.6.2023 (Viitattu 7.2.2024). [Democracy and Contrarian Epistemologies | Freedom to think! \(helsinki.fi\)](#)
- Rapeli, Lauri & Koskimaa, Vesa. 2020. Kansalaisten kiinnittyminen politiikkaan. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:5, 420–438.
- Reuters Institute. 2022. *Digital News Report 2022*. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022> (Viitattu 8.3.2024)
- Reuters Institute. 2023. *Digital News Report 2023*. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2023> (Viitattu 8.3.2024)
- Rijkhoff, Sanne A.M. 2018. Still Questioning Cynicism. *Society (New Brunswick)*, 55 (4), 333-340. DOI: 10.1007/s12115-018-0264-8
- Rosanvallon, Pierre. 2008. *Vastademokratia. Poliittikka epäluulon aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Saunders, Mark NK; Dietz, Graham; Thornhill, Adrian. 2014. Trust and distrust: Polar opposites, or independent but co-existing? *Human Relations*, 67 (6), 639– 665. DOI: 10.1177/0018726713500831
- Schneider, Irena. 2017. Can We Trust Measures of Political Trust? Assessing Measurement Equivalence in Diverse Regime Types. *Social Indicators Research*, 133 (3), 963–984. DOI: 10.1007/s11205-016-1400-8
- Sigelman, Lee & Feldman, Stanley. 1983. Efficacy, Mistrust, and Political Mobilization: A Cross-National Analysis. *Comparative Political Studies*, 16 (1), 118–143. DOI: 10.1177/0010414083016001005

- Taylor, Paul. 2024. Farmers are in revolt and Europe's climate policies are crumbling. Welcome to the age of 'greenlash.' *The Guardian* 16.2.2024. [Farmers are in revolt and Europe's climate policies are crumbling. Welcome to the age of 'greenlash' | Paul Taylor | The Guardian](#) (Viitattu 8.3.2024)
- TUI Stiftung. 2019. Jugendstudie 2019 der TUI Stiftung: Enttäuscht von Europa? Junge Europäer für mehr Integration und politische Teilhabe in Europa. <https://www.tui-stiftung.de/media/junges-europa-2019-die-jugendstudie-der-tui-stiftung-vorgestellt/> (Viitattu 6.2.2024).
- Turper, Sedef & Aarts, Kees. 2017. Political Trust and Sophistication: Taking Measurement Seriously. *Social Indicators Research*, 130 (1), 415–434. DOI: 10.1007/s11205-015-1182-4
- Uslaner, Eric, 2018. The Study of Trust. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press, 3–13.
- van der Meer, Tom W.G. & Zmerli, Sonja. 2017. The deeply rooted concern with political trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W. G. van der Meer (toim.), *Handbook on Political Trust*. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 1-16.
- Wang, Qiushi & Guan, Zhen. 2023. Can Sunlight Disperse Mistrust? A Meta-Analysis of the Effect of Transparency on Citizens' Trust in Government. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 33 (3), 453–467. DOI: 10.1093/jopart/muac040
- Warren, Mark. 2017. Trust and Democracy. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press, 75-94
- Wegner, Eldon L. 1975. The Concept of Alienation: A Critique and Some Suggestions for a Context Specific Approach. *The Pacific Sociological Review*, 18 (2), 171–193. DOI: 10.2307/1388631
- Wright, James. 2021. Overcoming political distrust: the role of 'selfrestraint' in Japan's public health response to COVID-19. *Japan Forum*, 33 (4), 453–475. DOI: 10.1080/09555803.2021.1986565
- Wu, Cary; Wilkes, Rima; Wilson, David C. 2022. Race & Political Trust: Justice as a Unifying Influence on Political Trust. *Dædalus, the Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, 151 (4), 177–199. DOI: 10.1162/daed_a_01950